

**VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
MENŲ FAKULTETAS**

NIJOLĖ TALUNTYTĖ

**MENOTYROS TERMINIJA
Kilmė ir vartosena**

Mokymo ir metodinė priemonė pagrindinių studijų studentams

Vytauto Didžiojo universitetas
Kaunas, 2009

Apsvarstyta ir rekomenduota spausdinti Vytauto Didžiojo universiteto
Menų fakulteto Menotyros katedros ir Menų fakulteto tarybos posėdžiuose
2009-04-28

Recenzentai

Doc. dr. Ilona Mickienė

Doc. dr. Aušrinė Slavinskienė

ISBN 978-9955-12-484-9

Vytauto Didžiojo universitetas, 2009

TURINYS

Pratarmė.....	4
Lietuvių menotyros terminija.....	5
Žodis ir sąvoka.....	6
Apie metaforą.....	10
Metafora ir diskursas.....	10
Metafora kasdienėje ir dalykinėje kalboje.....	11
Metafora moksliniame diskurse.....	13
Žodis ir terminas.....	17
Terminų tipologija.....	24
Terminų gramatika.....	26
Terminų pragmatika.....	28
Terminų sistemiškumas.....	31
Terminijos šaltiniai.....	31
Terminų skolinimasis.....	33
Barbarizmai.....	36
Skolinių žodynėlis.....	38
Santrumpos.....	51
Literatūros sąrašas ir rekomenduojama literatūra.....	52

Pratarmė

Mokymo ir metodinė priemonė parengta remiantis menotyros terminų žodynais, žinynais, lietuvių kalbininkų teorinėmis išvalgomis ir kalbos tvarkytojų rekomendacijomis. Lietuvių terminologines nuostatas papildė istoriškai susiklosčiusios ir šiandienos terminijos pavyzdžiai. Taigi mokymo ir metodinėje priemonėje pateikiami menotyros terminologiniai pagrindai, kad studentai įgytų reikiamų teorinių žinių ir sugebėtų jas pritaikyti praktiškai. *Menotyros kalbos kultūros* metu dėstomą bendrąją ir specialybės kalbos kultūros paskaitų medžiagą papildys menotyros terminų kilmės, sistematikos ir darybos aspektai.

Knygelėje pateiktos terminų darybos ir vartojimo rekomendacijos, sąrašas tų žodžių, kuriuos reikėtų vartoti dėmesingiau.

Lietuvių menotyros terminija

Lietuvių menotyros terminija domisi kalbininkai, kai kurie aspektai būna viešai aptariami, teikiama pasiūlymų dėl vartosenos, bet trūksta apibendrinamųjų darbų. Šiandieninėje menotyroje aptinkama daug kitų mokslo sričių (filosofijos, sociologijos, politologijos) terminų, gausu verstinių ir kitomis kalbomis leidžiamų leidinių. Nors terminus nuolat apdoroja leidinių redaktoriai, kalbininkai, bet šiuolaikinis menotyrininkas privalo ir pats sugebėti apdoroti nuolat kintančią profesinio diskurso kalbą. Terminologiniai dalykai teikiami remiantis Kazimiero Gaivenio teoriniu darbu *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*¹.

Specialūs terminų žodynai nevisuomet spėja paskui greitai kintantį gyvą žodyną, naujoves. Metodinėje priemonėje pateikiama koncentruota medžiaga, kuri padės suvokti šios srities terminijos ypatumus, pasinaudoti lietuvių terminologijos teikiamomis terminų kūrimo galimybėmis.

Kol kas šis darbas tėra bandymas menotyros terminiją palyginti su bendrosiomis teorinėmis terminologijos nuostatomis, iškelti aktualius menotyros terminologinius aspektus, pamatyti šios srities savitumus. Menotyra yra mokslas apie meną, meno objektų ir reiškinių tyrimai. Tai – savita mokslo sritis, kadangi jos vienas iš tyrimo tikslų – meniškumo, estetikos, meninių idėjų konceptualizavimas. Viskam, kas susiję su žmogaus kūrybos problematika, reikia ne tik gero savo srities mokslinio išprusimo, bet ir subtilaus meno reiškinių aiškinimo. Meno reiškinių aiškinimui dažnai nepakanka sausos argumentų rikiuotės, tenka ieškoti taiklaus apibūdinimo, frazeologizmo ar retesnio žodžio. Todėl menotyroje nuolat juntama konkurencinė įtampa tarp mokslo ir ekspresyvosios leksikos. Šiuolaikinius meno procesus tiriantys lietuvių menotyrininkai išmano naujausias pasaulio meno tendencijas, cituoja įvairiomis kalbomis parašytus pasaulio menotyrininkų ir kitų mokslų sričių mokslininkų darbus, tad susiduria su terminų vartojimo problematika. Antai jaunas mokslininkas iš svetima kalba parašytų tekstų skolinasi pažodinių vertinį ar tiesiog adaptuoja svetimą žodį, manydamas, kad tokiu būdu bus išvengta gimtosios kalbos žodžio daugiareikšmiškumo ar stilistinių konotacijų. Bet rezultatas dažnai būna atvirkščias: vertalas ar svetimasis žodis tekste atlieka egzotiškos, teksto suvokimą trikdančios, taigi – stilistiškai tekstą nuspalvinančios, kalbos priemonės funkciją. Autorė šiame darbe pateikė pavyzdžių įrodančių, kad menotyros terminija nuo seniausių laikų iki pat šiandienos kyla iš kalbos vartosenos: įvairiausias kasdienės leksikos ar frazeologizmų. Vie-

---

¹ Gaivenis, Kazimieras. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.

na iš priešasčių, dėl kurių į mokslo terminiją patenka ekspresyviai nuspalvinta leksika – yra pats menotyros objektas – menas, kuris nepaiso griežtų mokslinės logikos reikalavimų, tad įvardija savo reiškinius kuo ekspresyviausiai, dažnai – kuo išskirtiniau. Kita vertus, menotyra – mokslas, kaip ir kiekvienas mokslas – yra kūryba, o kūryboje be taiklaus apibūdinimo sunku išsiversti, todėl ir menotyros terminijoje nuo seniausių laikų iki pat šių dienų vartojama įvairiausių frazeologinės leksikos, tokios, kaip *aukso pjūvis*, *dieviškoji proporcija*, *object trouvée*, *dada*, *Menas – menui*, *signifikantų žaismas* ir kt. Norėdama studentus paskatinti savarankiškai pastudijuoti, kaip gimsta idėjos ir kaip jos išsakomos, įdėtas trumpas keleto autorių tekstų konspektas apie metaforą, – ne tam, kad studentai žinotų, kas ką pasakė, bet kad paskatintų jaunas žmones intelektualinės kūrybos link.

Žodis ir sąvoka

Žodžiai kalboje dažnai turi ne vieną, o keletą reikšmių. Tokiu būdu pasireiškia ne tik kalbos ekonomija, bet ir įvairūs pasaulio reiškiniai ar objektai (denotatai) susiejami reikšminiais santykiais. Kalbos dalykų analizė padeda atskleisti žmonių sąmonėje susiklosčiusią tam tikrą pasaulio sampratą ar mąstymo ypatumus.

Natūralus kalbos funkcionavimas lemia, kad dauguma žodžių turi ryšį su dviem, trim ir daugiau denotatų, išreiškia ne vieną, o kelias sąvokas. Tokie žodžiai yra daugiareikšmiai. Pavyzdžiui, žodis *pumpuras* yra daugiareikšmis, *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* teikiamos tokios šio žodžio leksinės reikšmės:

1. *bot.* neišsprogęs ūglis: *~us krauti, leisti. Jau ~as brinksta, sprogsta*
2. neišsiskleidęs žiedas: *Jau bijūnai su ~ais.*
3. *malon.* mažas vaikas

1. pav. pumpuras – neišsiskleidęs žiedas

Didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne pušpurais*, be botanikos ir bendrinės kalbos reikšmių, turi ir architektūrologinę reikšmę: „apvalus architektūros pagražinimas: Onos bažnyčios statytojai panaudojo trisdešimt tris plytų formas ir iš jų sukūrė nepaprastai įvairius fasado pagražinimus: bokštelių, ornamentus ir pumpurus“.

2. pav. Šv. Onos bažnyčios bokštelių pumpurai

Tuo tarpu *Dailės žodyne*² žodis *pušpurais* pateikiamas greta nelietuviško termino *krābas* [vok. *Krabbe*], o sąvoka apibūdinama taip: „suriesto augalo lapo arba pumpuro pavidalo dekoro elementas, būdingas romaninių kolonų bazėms, ypač paplitęs gotikos ir neogotikos pastatuose, taikomosios dekoratyvinės dailės dirbiniuose. Pumpurai puošia bokštų smailes, frontonų šlaitus, vimpergas, pinaklius, suolus, krėslus, bažnyčių vidaus įrenginius ir kt. Daryti iš akmens, profilinių plytų, medžio, stiuko, metalo“.

² *Dailės žodynas* / redaktorių kolegija: dr. J. Mulevičiūtė, dr. G. Jankevičiūtė, dr. Lijana Šatavičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.

3. pav. plg.: baldų dekoro elementai pumpurai (krabai) ir dešimtkojai vėžiai – krabai

Lietuvių žodyne žodis *krabas* yra atneštinis, kasdienėje šnekoje reiškia egzotišką vandenų gyvį. Vargu, ar žiūrėdamas į Vilniaus šv. Onos bažnyčios bokštus ar drožinėtus senovinius baldus, lietuvis ten esančius papuošimus susies su jam žinoma *krabo* išvaizda. Lietuvio vaizduotei artimesnė bus *pumpuro* sąvoka. Tuo tarpu menotyrininkas, žinodamas abu terminus, vartos juos skirtingomis aplinkybėmis, skirtinguose kontekstuose.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas nurodo, kad daiktavardis *liemuõ* gali turėti 4 reikšmes:

1. kūno dalis tarp menčių ir klubų, talija: *Drabužis ankštas perliemenį.*
2. drabužio dalis, apimanti tą kūno dalį: *Pasiuvo į liemenį.*
3. žodžio *stuomuõ* sinonimas. 4. medžio kamienas.

Bendrinių žodžių žodyne neminama architektūros sąvoka *liemuõ*, o *Dailės žodyne* teikiamas toks apibrėžimas: „*fūstas, liemuõ*, vertikaloji kolonos (puskolonės, piliastro) dalis tarp kapitelio ir bazės“.

Toks reiškinys, kai žodis gali turėti daugiau nei vieną reikšmę, vadinamas daugiareikšmiškumu, arba polisemija (gr. *poli* ‘daug’ ir *sēmasia* ‘reikšmė, prasmė’)³.

Žodis daugiareikšmis yra kalboje apskritai, žodynuose, o kalbėjimo metu kiekvieną kartą realizuojama kuri nors viena to žodžio reikšmė (*aktualioji reikšmė*). Atskiros žodžio reikšmės realizavimo sąlygos, žodžio aplinka, kurioje jis vartojamas, vadinama *kontekstu*. Skiriamos dvi konteksto rūšys: *makrokontekstas* ir *mikrokontekstas*. Makrokontekstas apima didelę kalbėjimo akto atkarpą (rašte – pastraipą), kurioje dėstomos glaudžiai susijusios mintys. Mikrokontekstas neišeina iš sakinio ribų.

³ Teorinės nuostatos teikiamos pagal: Jakaitienė, Evalda. *Lėksinė semantika*, Vilnius: Mokslas, 1988.

Daugumos žodžių pagrindinės reikšmės dažniausiai esti pirminės istoriniu požiūriu, o šalutinės paprastai yra vėlesnis kalbos raidos produktas. Šalutinės reikšmės atsiranda tada, kai iškyla reikalas pavadinti naujus daiktus ar reiškinius, naujas sąvokas, dar neturinčias pavadinimo. Naujas, neturintis pavadinimo tikrovės objektas jau žinomo dalyko vardu pavadinamas ne atsitiktinai, o remiantis tų daiktų panašumu ar kokiu nors loginiu jų ryšiu. Vienos žodžio reikšmės ryšys su kita reikšme, kai viena iš jų paaiškina kitos atsiradimą, yra vadinamas semantine motyvacija. Motyvuojanti reikšmė dažniausiai yra pagrindinė žodžio reikšmė, nes ji yra nulėmusi šalutinių reikšmių atsiradimą. Tiesa, pasitaiko atvejų, nors jie ir reti, kada kai kurias reikšmes motyvuoja ne pagrindinė, o viena iš šalutinių reikšmių. Semantinis ryšys tarp motyvuojančios ir motyvuotųjų reikšmių yra nevienodas. Jis gali būti labai ryškus, bet gali būti ir gerokai apiblukęs. Kai žodžio reikšmių ryšys visiškai nutrūksta, žodis suskyla į atskirus žodžius – **homonimus**.

Šalutinės žodžio reikšmės gali būti *tiesioginės* ir *perkeltinės*. Žodžiai, vartojami šalutinėmis tiesioginėmis reikšmėmis, tik pavadina tikrovės objektus, bet nereiškia pavadinamo objekto vertinimo; kitaip sakant, emociniu atžvilgiu jie dažniausiai neutralūs. Ši šalutinių tiesioginių reikšmių ypatybė daro jas panašias į pagrindines reikšmes, nes ir pagrindinėm reikšmėm vartojami žodžiai dažniausiai esti emociškai neutralūs. Dėl tos priežasties lietuvių menotyros terminų reikšmės, nors yra atsiradusios iš tiesioginių, jos yra traktuojamos kaip šalutinės-tiesioginės reikšmės ir vadinamos *tiesioginėmis* reikšmėmis.

Perkeltinės reikšmės atsiranda tada, kai norima emociniu požiūriu neutralų kokio nors dalyko pavadinimą pakeisti ekspresyviu, tam tikrą emociją toną turinčiu žodžiu. Vadinasi, perkeltinėmis reikšmėmis pavartoti žodžiai visada atlieka dvejopą funkciją – nominatyvinę ir emocinę-ekspresinę.

Perkeltinės reikšmės esti *metaforinės* ir *metoniminės*. Kai žodis, žymintis kokį tikrovės dalyką, sąmoningai keičiamas žodžiu, pavadinančiu kitą tikrovės dalyką dėl tų dalykų panašumo, susiformuoja *metaforinė* reikšmė.

Kai žodžio perkėlimo pagrindas – loginis pavadinamų dalykų ryšys, naujai susidariusi perkeltinė reikšmė yra *metoniminė*.

Tas pats žodis gali turėti ir metaforinių, ir metoniminių perkeltinių reikšmių. Perkeltinės žodžio reikšmės susiformuoja ne iš karto. Jos yra ilgai trunkančio proceso rezultatas. Tai, kad žodis tam tikrame kontekste buvo pavartotas metaforiškai ar metonimiškai, dar nereiškia, kad jau atsirado atskira perkeltinė žodžio reikšmė. Kalboje esti susigulėjusių metaforų ar metonimijų, kurios vartojamos kaip sustingę pasakymai. Tokie pasakymai vadinami fra-

zeologizmais (frazeologizmų esama įvairesnių nei metafora ar metonimija). Esama ir kontekstinių metaforų ir metonimijų. Kai metafora ar metonimija įgauna apibrėžtą reikšmę, susiformuoja tam tikros srities kalbos terminas. Taip frazeologinis pasakymas netenka savo perkeltinės reikšmės, nusitrina pasakymo ekspresyvumas, ir tropas įgauna specifinę, labai apibrėžtą reikšmę. Menotyroje esama nemaža frazeologizmų, tapusių terminais, pvz., *deimantinis frizas*⁴ „dekoratyvinis motyvas, primenantis šlifuoatų deimantų eilę. Taikytas romaninės architektūros apdailoje“; plg. deimantinė apyrankė (apyrankė su inkrustuotais deimantais), *aktas* [lot. *actus* – nuogas], *niu* [pranc. *nus* – nuogas]: 1. nuogą žmogaus figūrą vaizduojantis tapybos, skulptūros kūrinys arba piešinys, pagrįstas nuogo žmogaus studijomis [...] 2. bet koks nuogo žmogaus atvaizdas meno kūrinyje [...] 3. dailės žanras: nuogo žmogaus atvaizdas be literatūrinės, alegorinės ar kt. potekstės“; *alba* [lot. *alba* – balta] „katalikų kunigo liturginis drabužis“; *aukso pjūvis, dieviškoji proporcija* – tam tikrų proporcijų architektūros ir dailės kūrinio dalių santykis ir kt.

Klausimai

1. Kas yra polisemija?
2. Kaip susidaro homonimai?
3. Kokie yra terminų atsiradimo šaltiniai?

Apie metaforą

Metafora yra vienas pačių kondensuočiausių ekspresyvos kalbos pasakymų. Metaforai nuo Aristotelio laikų skiriama labai daug dėmesio. Šio tropo tyrinėjimai išsiskiria neaprepiama gausa įvairiausių sričių mokslo tyrimų, pradedant kalbotyra, filosofija ir baigiant fizika, nanodalelių, informacinių technologijų, dirbtinio intelekto ir kosmoso tyrimais.

Metafora ir diskursas

Paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais metaforos tyrimai iš filologinių disciplinų (literatūrologijos ir poetikos) persikėlė į tas sferas, kurios nukreiptos į mąstymą, pažinimą ir sąmonę, konceptualiąsias sistemas ir net dirbtinio intelekto kūrybos sritis. Tuomet metafora sustiprino ryšį su logika, iš vienos pusės, o iš kitos – su mitologija. Teorinio susidomėjimo priežastis buvo metaforų padaugėjimas įvairiuose tekstuose, pradedant poetine kalba, publicistika ir baigiant įvairių sričių mokslinių žinių kalbomis. Akivaizdu, kad metaforos

---

⁴ Pavyzdžiai iš: *Dailės žodynas...*

ekspansija į įvairias diskurso rūšis neliko be dėmesio. Menotyrininkai, filosofai, psichologai, mokslotyrininkai ir lingvistai ėmė domėtis išskirtinai metafora. Atsirado metaforos tyrimų įvairiose terminologinėse sistemose, vaikų kalboje, didaktinėje literatūroje, multimedijos rūšyse, reklamos kalboje, prekių pavadinimuose, sporte ir net kurčėnylių kalboje.

Metaforos išplitimas daugybėje meno žanrų, kasdienėje ir mokslo kalboje vertė atkreipti dėmesį ne tiek į metaforos estetinę vertę, kiek jos teikiamas praktines galimybes.

Robertas R. Hoffmanas, daugelio darbų apie metaforą autorius, rašė, kad metafora yra išskirtinai praktiška. Ji galinti būti vartojama kaip aprašymo ir paaiškinimo būdas psichoterapijos pokalbiuose, avialinijų pilotų pokalbiuose, ritualiniuose šokiuose ir programavimo kalbai, meniniam ugdymui ir kvantinėje mechanikoje. Metafora, kur jiniai bebūtų, visur praturtina žmogaus veiksmų suvokimą, žinias ir kalbą⁵. Požiūris į metaforos visuotinumą nukreipė dėmesį į metaforos apribojimus tam tikrose diskurso rūšyse. Taip ištirpo metaforos koncepto ribos. Metafora imta vadinti bet kokią sąlyginę ar vaizdingą reikšmės išraišką, esančią meniniame tekste ir vaizduojamajame mene – dailėje, kine, teatre. Mažiau kreipta dėmesio ir į skirtumus tarp metaforos, vartojamos įvardijimo tikslu, ir tikrosios metaforos, kuri sudvejina suvokimą apie skirtingas objektų klases. Metafora, kaip technika, ir metafora – kaip idėja, daugelyje tyrimų analizuojama kartu.

Metafora kasdienėje ir dalykinėje kalboje

Praktinėje kalboje metafora nėra pageidaujama. Dalykiniuose stiliuose, tokiuose, kaip telegramų, tesisės, administraciniame stiliuose sunku būtų pateisinti kalbėjimą metaforomis. Bet, kai tik ima dominuoti emocinė raiška, metafora tampa paveiki. Metafora dažnai labai taikliai charakterizuoja asmenį, tačiau į duomenų anketa ji nepatenka. Asmens ypatumų apraše ar anketoje negali būti apibūdinimo *meškinas*, bet metafora efektinga kuriant ieškomo asmens apibūdinimą. Praktiniam mąstymui yra labai svarbus intuityvus panašumo pojūtis, nusakomas, taigi atsispindintis kasdienėje kalboje. Todėl metaforos naudojimas buitinėje kalboje yra neišsenkamas ir neišvengiamas. Praktiniame gyvenime vaizdinis mąstymas labai svarbus. Žmogus ne tik sugeba identifikuoti individualius objektus (atpažįsta žmones), ne tik nustatyti panašumą tarp sričių, suvokiamų skirtingais jutimo organais (pvz., sinestezija: *kietas metalas* ir *kietas garsas*, *šiltas oras* ir *šiltas tonas*), bet nustatyti panašu-

---

⁵ Hoffman R.Robert. *Some implications of metaphor for philosophy and psychology of science. – The ubiquity of metaphor*. Amsterdam, 1985. Referuojama pagal: *Теория метафоры сборник статей*, Москва Прогрес, 1990, с. 17-19.

mą tarp konkrečių ir abstrakčių objektų, tarp materijos ir sielos (plg. *vanduo teka, gyvenimas teka, laikas teka, mintys teka* ir pan.). Šie pavyzdžiai tikina, kad žmogus ne tiek pastebi panašumą, kiek jį pats kuria.

Sensorinės galimybės ir jų sąveika su psichika leidžia žmogui sugretinti tai, kas iš pirmo žvilgsnio – nesugretinama ir pamatuoti – nepamatuojama. Ši sąranga veikia nuolat, kurdama metaforą įvairiausiose diskursų rūšyse. Patekusi į kasdienės kalbos vartoseną, metafora greitai nusitrina ir bendrosiomis teisėmis įeina į kalbos žodyno sudėtį. Bet gyvų metaforų vartojimas susiduria su kliūtimis, kurias sudaro funkcinų stilių ir diskurso komunikatyvinės ypatybės. Tačiau ne tik tai persekioja metaforą. Apskritai metafora blogai santykiauja su tomis funkcijomis, kurios praktinėje kalboje sudaro pagrindinius sakinio komponentus – sakinio subjektą ir predikatą.

Kasdienėje kalboje metafora neįtelpa nė į vieną iš abiejų minėtų (subjekto ir predikato) funkcijų. Pati metaforos esmė neatitinka pagrindinių sakinio komponentų paskirties. Identifikuojamajai funkcijai, atliekamai subjekto (plačiau – konkrečių referentinių sakinio dalių), metafora yra per daug laisva, ji negali visiškai tiksliai nurodyti šnekos objekto. Šiam tikslui naudojami tikriniai vardai ir kalbos deiktinės priemonės. Predikatui, kuris skirtas teikti naują informaciją, metafora per daug miglota, semantiškai difuziška. Metaforos menamas konkretumas nepaverčia jos akivaizdžiu kalbos įrankiu. Anksčiau ar vėliau, praktinė šneka tarsi išblukina metaforą, nes jos vaizdingumas blogai santykiauja su pagrindinių sakinio komponentų funkcija. Jos nevienareikšmiškumas nesuderinamas su pagrindinių šnekos aktų komunikatyviniais tikslais – informacijos pateikimu, preskripcija ir tikrumu.

Metafora nereikalinga praktinei šnekai, bet, kartu, ji jai ir būtina kaip priemonė. Kiekvienas atsinaujinimas, kiekviena raida prasideda kūrybos aktu – tiek gyvenime, tiek ir kalboje. Metaforinės kūrybos aktas sudaro sinoniminių išteklių plėtros, naujų reiškinių ir jų niuansų atsiradimo, polisemijos, terminologinės ir emocinės ekspresyvosios leksikos semantinių procesų pagrindą. Be metaforos nebūtų „nematomų pasaulių“ (žmogaus vidinio gyvenimo) leksikos, predikatų, charakterizuojančių abstrakčias sąvokas⁶.

---

⁶ Medžiaga teikiama iš: Арутюнова, Н. Д. *Метафора и дискурс*. In: *Теория метафоры: сборник статей*, Москва: Прогресс, 1990, s. 5-32. Iš naujausių tyrimų rekomenduotina: *Art and Metaphor*. In: *The Semiotic Review of Books* <http://www.chass.utoronto.ca/epc/srb/srb/metaphorart.html> žiūrėta 2008 11 15.

Metafora moksliniame diskurse⁷

Požiūris į metaforos vartojimą mokslinėje terminologijoje ir teoriniame tekste kito priklausomai nuo daugelio faktorių: nuo bendro mokslinio konteksto ir visuomenės kultūrinio gyvenimo, nuo įvairių autorių filosofinių įžvalgų, nuo mokslinės metodologijos vertinimo, iš esmės, nuo metodologijoje teikiamoms intuicijos ir analoginio mąstymo galimybės, nuo požiūrio į kalbą, į kalbos esmę ir paskirtį, pagaliau, nuo požiūrio į pačios metaforos kilmę. Ypač neigiamai apie metaforą kalbėjo anglų filosofai racionalistai. Jie manė, kad šnekai pirmiausia svarbu perteikti žinias, tad – ir išreikšti jas tiesioginėmis žodžių reikšmėmis, o metafora ir kiti perkeltinės reikšmės žodžiai tik apsunkina suvokimą. T. Hobsas rašė, kad žmogaus proto šviesa – tai įsišąmoninti žodžiai, prieš tai apvalyti nuo dviprasmiškumo, su tiksliais definicijomis. Metaforos, atvirkščiai, lyg *ignes fatui* (klajojančiosios ugnys), ir mąstyti jomis – tai klajoti tarp virtinės nesklaidumų, o rezultatas, į kurį jos atveda – neatitikimas ir apmaudas arba pyktis.

Panašios nuomonės buvo mąstytojai, laikęsi racionalistinių, pozityvistinių ir pragmatinių pažiūrų, loginės analizės filosofijos šalininkai, empirikai ir loginiai pozityvistai. Romantinės pakraipos mokslininkai, ieškoję kalbos ištakų žmogaus emociniuose ir poetiniuose impulsuose, atvirkščiai, laikė metaforą neišvengiama, vieninteliu būdu ne tik išreikšti mintį, bet ir patį mąstymą. Ypač kategoriškai ir nuosekliai šį požiūrį išsakė F. Nyčė. Filosofas rašė, kad *daiktas savyje* – juo turėtų būti būtent švari, galutinė tiesa, kuri visiškai nepasiekiamo... kalbos kūrėjui, esą net neverta jos ieškoti. *Daiktas savyje* išreiškia tik daiktų santykius su žmonėmis ir tų santykių raiškai naudojasi pačiomis drąsiausiomis metaforomis. Nervo sujaudinimas tampa atvaizdu. (Pirmoji metafora!). Atvaizdas tampa garsu. (Antroji metafora!). Ir kaskart vis didelis šuolis į vis kitą ir tolimą sritį... Žmonės mano kad žino kai ką apie pačius daiktus, kai kalbama apie medžius, spalvas, sniegą ir gėles; iš tiesų žmonės turi tik daiktų metaforas, kurios visiškai neatitinka daiktų pirmąpradžių esmių.

Tad Nyčė manė, kad pažinimas iš esmės metaforiškas, estetinės prigimties, ir neturi verifikavimo sąvokų.

---

⁷ Referuojamo rinkinio įžanginiame skyriuje *Metafora ir diskursas* remiamasi: Гыцев С. С. *Hayka u memaфopa*. Ленинград, 1984; Hoffman R. R. *Metaphor in science*. In: *Cognition and figurative language*. Hillsdale, 1980; Cassirer, Ernst. *Die Kraft der Metapher*. In: Cassirer, Ernst. *Sprache und Mythe*, Leipzig-Berlin, 1925. *Metphor and thought*, Cambridge, 1979. Ricoeur, Paul. *La métaphore vive*, Paris: Editions du Seuil, 1975. Ortega-y-Gasset, José. *Las dos grandes metáforas*. In: Ortega-y-Gasset, José. *Obras Completas*, t. 2, Madrid, 1966 ir kt.

Įvairios tokio požiūrio versijos ir refleksijos sutinkamos visose filosofinėse koncepcijose, kurioms būdingas subjektyvizmas, antropocentrizmas, intuityvizmas, dėmesys mitologiniam ir poetiniam mąstymui ir nacionaliniam (tautiniam) pasaulio atvaizdui.

José Ortega-y-Gasetas manė, kad metafora – tai vos ne vienintelis būdas užčiuopti ir iš esmės nustatyti aukšto lygmens abstrakcijos objektus. Vėliau imta kalbėti, kad metafora atveria episteminę sąvokos prieigą. J. Ortega-y-Gasetas rašė, kad nuo to, kaip įsivaizduojama sąmonė, priklauso pasaulio samprata, o ši savo ruožtu apibrėžia moralę, politiką, meną. Išeitų, kad visas didžiulis visatos statinys, pripildytas gyvybės, laikosi ant trapios ir lyg iš oro sudaryto metaforos kūno.

Beveik tuo pat metu buvo padėti ir kitos koncepcijos pamatai, kurių kūrėju tapo E. Cassireris. Ši teorija tapo šiuolaikinių kognityvinių studijų atrama. Cassireris pradėjo publikuoti tyrimų ciklą, skirtą žmonijos kultūros simbolinėms formoms. Jis išplėtė tyrimus į ikiloginio mąstymo sritį, išlikusią kalboje, mitologijoje, religijoje, mene. Cassireris atspirties tašku pasirinko mintį, kad žmonijos sąmonė yra visaapimanti, apjungianti įvairias mentalinės veiklos rūšis, ir todėl būtina neatskiriamai tirti tiek jų genezę, tiek ir bendrąją struktūrą. Episteminiai tyrimai, Cassirerio nuomone, turį būti pradedami ne nuo žinojimo formų analizės, bet nuo pirminių, ikiistorinių žmogaus apie pasaulį įsivaizdavimo formų gimimo paieškų, formų, kurios negrindžiamos protu. Kalboje skleidžiasi, anot Cassirerio, ne tik loginės, bet ir mitologinės mąstymo formos. Mitologinio požiūrio apie pasaulį refleksų Cassireris ieškojo metaforoje, jo apibrėžiamoje labai plačiai. Į metaforos sąvoką jis įjungė ir metonimiją bei sinekdochą. Skirtingai nuo Nyčės, Cassireris joms nepriskyrė visų mąstymo formų. Jis skyrė dvi mentalinės veiklos formas: metaforinę (mitinę-poetinę) ir diskursyviają-loginę. Diskursyvųji-loginį kelią į konceptą sudaro nuoseklių perėjimų grandis nuo vienietinio atvejo prie vis platesnių klasių. Imdama atskaitos tašku kokią nors empirinę daikto ypatybę, mintis bėga per visą būties sritį (iš čia terminas *diskursyvus mąstymas*) tol, kol tam tikras konceptas suformuojamas. Taip kuriamos gamtos mokslų sąvokos. Jų tikslas, kaip teigiama, – paversti pojūčių rapsodiją dėsnių sąvadu.

Priešingas diskursyviame mąstyme esąs metaforinis pasaulio suvokimas (t. y. mitologinis ir kalbinis, Cassireris juos tyrė kartu), kuris yra priešingos krypties: jis sutelkia konceptą į vieną tašką, vieningą fokusą.

Tokiu būdu metafora buvo pripažinta kaip viena iš mąstymo formų, ir buvo atkreiptas dėmesys į jos kuriamąsias galimybes. Metafora ne tik formuoja įsivaizdavimą apie objektą, ji nulemia mąstymo apie objektą būdą ir

stilių. Išskirtinis vaidmuo tenka vadinamosioms esminėms metaforoms, kuriančioms analogijas ir asociacijas tarp skirtingų suvokimo sistemų, skatinančioms dalinių (t. t. susijusių visumos ir dalies santykiu) metaforų atsiradimą. Esminės, (literatūroje vadinamos – bazinės) metaforos, į kurias anksčiau dėmesį kreipė tik etnografai ir kultūrologai, tirdami nacionalinius pasaulio modelius, paskutiniaisiais dešimtmečiais tapo mąstymo psichologijos ir mokslo metodologijos sričių mokslininkų įdėmaus tyrimo objektu.

M. Minskis, freimų teorijos (freimai – scenarijai, kurių kontekste tiriami daiktiniai ir įvykio objektai) autorius, įvedė į savo sistemą analogijas, pagrįstas bazine metafora. Jis teigė, kad tokios analogijos kai kada suteikia galimybę pamatyti kokį nors daiktą ar suvokti idėją, pasitelkus kitą daiktą ar idėją. Tai padeda patirtį ir žinias, gautas vienoje srityje, panaudoti kitos srities problemoms spręsti. Būtent tokiu būdu plinta žinios iš vienos mokslinės paradigmos į kitą.

Taigi bazinės metaforos vieną tikrovės vaizdo fragmentą prišlieja prie kito fragmento. Tokiu būdu metaforos konceptualizuoja fragmentą pagal analogiją su jau susigulėjusia sąvokų sistema. Nuo Markso laikų visuomenę priimta išivaizduoti kaip pastatą ar statinį. Ši metafora įgalina išskirti visuomenės bazę, įvairias struktūras (infrastruktūrą, priestatus), atramas, blokus, hierarchinius laiptus. Apie visuomenę kalbama statybos, kilimo ir griovimo terminais, o pagrindinius socialinius pakitimus interpretuoja kaip jo perstatymą. Visuomenės asociacijos su pastatu, namu, kurį žmogus kuria, kad jame gyventų, aptinkamos ne tik sociologijoje, ekonomikoje, bet ir kasdienėje sąmonėje (*gyvenimas be stogo, gyvenimo pamatai, langas į gyvenimą* ir pan.)⁸. Biologinė kalbos koncepcija pateikė natūralų kalbos palyginimą su gyvu organizmu, kuris gimsta ir miršta (*gyvosios ir mirusios kalbos*). Komparatyvistai pasiūlė kalbų šeimų ir giminystės metaforą (*prokalbės sąvoka atsirado pagal protėvio analogiją*); struktūrinei lingvistikai yra esminė *struktūrinio lygmens* metafora; generatyvistikai – *kalbos kaip kuriančios įrangos* metafora. Mokslinės paradigmos kaita visuomet yra lydima reikšminės metaforos kaitos, metaforos, įvedančios į naują palyginimų sritį, naują analogiją.

Metafora sukelia disharmoniją daugelyje praktinio ir mokslinio diskurso apibrėžčių. Tačiau ja naudojamosi buityje ir moksle. Metafora atitinka ekspresyviają-emocinę praktinės kalbos funkciją. Tačiau labai svarbi kita funkcija – metafora teikia žmogui galimybę užčiuopti ir sukurti panašumą tarp labai

---

⁸ Plačiau apie bazines metaforas Lakoff, George, Johnson, Mark. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980; lietuvių kalba: Marcinkevičienė, Rūta. *Metafora nemetafora*. In: Naujasis židinys. Nr. 4, 1994, p. 76-81. Svarbi ir savita A. Goatly metaforos teorija pristatoma: Macijauskaitė, Irma. *Mirties kalbinė raiška*. In: Darbai ir dienos 10(19), Kaunas: VDU leidykla, 1999, p. 154-168.

skirtingų individų ir objektų klasių. Ši galimybė labai svarbi ne tik praktiniam, bet ir teoriniam mąstymui. Daugelio sričių mokslininkai yra pastebėję, kad vienas esmingiausių mąstyme ir kalboje yra panašumo pojūtis⁹. Tai yra bendras praktinio ir mokslinio diskurso stimulus metaforos kūrimui. Abiem atvejais metafora žymi tik mąstymo proceso pradžią. Nei vienur, nei kitur palyginimas nėra pats sau tikslas. Šviesos bangų teorija nebuvo kuriama tam, kad šviesa būtų palyginta su banga. **Suteikusi mąstymui postūmį, metafora užgęsta.** Ji – priemonė, bet ne mokslinių paieškų produktas. Lygiai taip pat, praktinėje kalboje, suteikusi postūmį semantiniam procesui, metafora palaipsniui nusitrina ir galų gale netenka vaizdo, kurį pakeisti pasitelkiama sąvoka.

Poetinė, vaizdinė mintis yra apribota pradinės suvokimo stadijos¹⁰. Mene vaizdo sukūrimas, tarp jų – ir metaforinio vaizdo, užbaigia kūrybinį procesą. Meninė mintis neatskiriama nuo vaizdo, kaip ir meninis vaizdas – nuo minties.

Metafora – tai poetinės kalbos vaisius ir įrankis, – dar visai neseniai buvo teigiama retorikos vadovėliuose, – tačiau tereikia prisiminti postmodernistinio meno ir teorijų terminologiją, kad suprastume, jog anaip tol meninė mintis, tarp jų – ir metaforinė, nėra apribota pradinės suvokimo stadijos. Koncepto pavidalu šiuolaikinė meninė mintis reiškia kuruojamų parodų ekspozicijose, įkūnijama kūrybiniais projektais, išsakoma strategijomis, sudarančiomis neatskiriama šiuolaikinių meno raiškos būdų sudėtinę dalį, o teoriniai teiginiai apibrėžiami ne mažiau metaforiškomis definicijomis, kaip antai: *kūrėjo mirtis, Dievo mirtis, subjekto mirtis, signifikantų žaismas, struktūros žaismas, norų mašinos* ir kt.

Klausimai

1. Koks skirtumas tarp diskursyvaus ir figūrinio mąstymo ?
2. Kas sudaro metaforos pagrindą?
3. Kaip frazeologizmas virsta terminu?
4. Kas yra bazinė metafora?

⁹ *Теория метафоры: сборник статей*, Москва: Прогрес, 1990; *Natural kinds* W. V. O. Quine: http://philo.ruc.edu.cn/logic/reading/philofscience/Quine-Natural_kinds.pdf Žiūrėta 2009 02 01.

¹⁰ *Теория метафоры:...*c.15.

Žodis ir terminas

Sąvokos *žodis* ir *terminas* nesusijusios giminės-rūšies santykiu, nes terminai nėra vien tam tikra žodžių rūšis. Be to, termino sąvoka netelpa ir į žodžio sampratą, nes terminas gali būti ne tik vienas žodis, bet ir žodžių junginys, pvz. *monumentalióji dailė, dorėniškasis òrderis, Niujòrko mokyklà, Nýderlandų mokyklà, object trouvé, pirminių struktūrų mēnas (minimalizmas), Pompėjos sienų tapyba* ir kt.

Svarbiausias terminų požymis yra tas, kad jų negalima atsieti nuo jų apibrėžimų. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne, deja, termininės reikšmės apibrėžimai neteikiami, pateikiama tik žodžių, vartojamų terminologijoje, leksinės reikšmės paaiškinimai ir nurodomos jų vartosenos sritys. Tad, norint pateikti termino apibrėžimą, reikia apibrėžimo ieškoti specialiuosiuose menotyros srities terminų žodynuose. Lietuvių kalba menotyros žodynų nėra daug. Vienas išsamiausių yra Dailės žodynas¹¹.

Šalia sąvokos terminas šiuolaikinėje terminologijoje vartojama sąvoka terminoidas. Terminoidu vadinama neaiškaus turinio sąvoka, santykiaujanti su terminais, bet neįeinanti į jų sistemas. Terminoidai dar vadinami kvaziterminais.

Žodis *terminològija* lietuvių terminologijos darbuose įvardija **kalbotyros šakà**, t.y. mokslà apie terminus. Žodžiu *terminijà* apibrėžiama vieno kurio mokslo ar meno *teĩminų visumà*. Tad, turint galvoje meno terminų visumà, ji vadintina *mēno terminijà*, menotyra – *menótyros terminijà*.

Formos atžvilgiu terminai skirstomi į **vientisinius** (vienažodžius), pvz., *òrderis, stelà, statulà*; prie vientisinių priskiriami ne tik pirminiai žodžiai, pvz., *ròžė, stàlas, strėlė*, bet ir įvairūs priesaginiai ar priešdėliniai vediniai: *adinukė* ‘angliškas siuvinėjimas’, *papilė, pótėpis, stogàstulpis, akupiktūrà* [lot. *acus* – adata + *pictura* – tapyba]: 1. Vėlyvaisiais viduramžiais – siužeto siuvinio kūrimo būdas, kuriuo imituota tapyba [...]; 2. akupiktūros technika sukurtas siuvinys. **Sudėtiniai** (keliažodžiai), pvz., *simėtriškoji kompozicija, akmeĩs māsės keràmika, dieviškóji propòrcija*. Sudėtiniai menotyros, meno terminai dažniausiai įvardija sistemes ar rūšies sąvokas: *augalinis motĩvas, atvirkštinė perspektyvà, baltiškasis mūras, daugiaeĩlis rišimas, bangų ornameĩtas, bastiòninė pilis, baròkiškasis pàrkas, bazálto keràmika, bažnýtinė dailė, dailės kritika, dailės istòrija, dailės teòrija, dailieji amatai, dekoratĩvine dailė*.

¹¹ *Dailės žodynas* / redaktorių kolegija dr. J. Mulevičiūtė, dr. G. Jankevičiūtė, dr. Lijana Šatavičiūtė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.

Lietuvių terminologijoje turinio (funkcinio) požiūriu terminai skirstomi į rūšinius ir gimininius. Taip iš esmės galima klasifikuoti ir menotyros terminiją, tik funkcinės klasifikacijos sąvokas tektų papildyti menotyros ir meno sritis atitinkančiu turiniu. Gimininių terminų grupę sudarytų įvairių menotyros ir meno šakų terminija: *architektūrą, dailė, teatras; architektūrologija, dailėtyra, teatrológija*. Rūšiniai būtų kiekvienos šakos viduje. Kiekviena gimininė sąvoka apima sudėtingą rūšinių terminų sistemą ar net kelias rūšines sistemas, paremtas skirtingais klasifikaciniais požiūriais. Pvz., architektūra apima keletą rūšinių terminų sistemų. *Dailės žodyne* galima išvelgti tokias sistemas:

1. Pagal formuojamą erdvinę aplinką:

interjerų įranga, kraštovaizdžio architektūrą, pastatų (tūrinė) architektūrą, smulkióji architektūrą, urbanistika.

2. Pagal pastatų funkcijas: *sakrālinė, pasauliētinė, memoriālinė.*

3. Pagal medžiagas: *akmeñs, mūro, mēdžio, fāchverko, prāmonės konstrukcijų (geļžbetonio, stiklo, metālo) ir kt.*

4. Pagal stilius ar epochas: *antikinė (ántikos), romėnų, romāninė, gòtikos (gotikinė), renesāso (renesāsinė), baròko (baròkinė), klasicizmo (klasicistinė), romantizmo, modernióji, funkcionalióji, modeřno, konstruktyvióji, postmodernióji architektūrą ir kt.*

Rūšinė sistema gali atlikti gimininės funkciją dar smulkesnei rūšinei sistemai. Antai rūšinių terminų sistema pagal pastatų funkcijas apima dar keletą smulkesnių. Terminas *sakrālinė architektūrą* apima sąvokas, įvardijamas terminais: *koplyčia, šventyklą, vienuolýnas. Pasauliētinės architektūros* termininę sistemą sudaro trys sąlyginiai porūšiai: *gynýbinė, gyvenamóji ir visuo-meninė architektūrą*, iš kurių kiekviena apima dar smulkesnius porūšius. Antai *gynýbinės architektūros* pastatai įvardijami dviem terminais, apibrėžiančiais dvi skirtingas statinių rūšis: *pilís* ir *tvirtóves (pilís, tvirtóvé)*.

Pastatų tipologija pagal planą apibrėžiama rūšinėmis sąvokomis, žodžių junginiais, kurių pirmąjį dėmenį sudaro geometriniai terminai: *āpskrito plāno, kvadrāto plāno, stačiakampio plāno, ovālo plāno, netaisyklingo stačiakampio plāno, trapėcijos plāno* ir kt.; pagal tūrinę-erdvinę kompoziciją: *hālinis pāstatas, bazilikinis, ceñtriškasis.*

Ir terminologizacija (bendrines kalbos arba tarminių žodžių virtimas terminais), ir transterminizacija (vienos srities terminų virtimas kitos srities terminais), ir determinologizacija (terminų virtimas neterminais) yra susijusios su žymiais semantiniais pokyčiais. Terminologizuotas žodis įgauna naujų semų. Pavyzdžiui, bendrinės kalbos žodis *dróbė*:

Lietuvių kalbos žodynas:

dróbė, drōbė

1. dvinytas lininių ar medvilninių su lininiais siūlų audeklas
2. prk. tapytas paveikslas
3. apdangalas:
4. žvejojamo tinklo mezginys
5. dalgio galandamoji dalis, plokštė (tarp virkščios ir ašmenų)

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas:

dróbė

1. dvinytas audeklas iš lininių, pašukinių ar medvilninių su lininiais siūlų: *Sodas būdavo ~ių pritiestas – balindavo. Paveikslas ~ėje tapytas. Visas nubalęs kaip d.* 2. prk. drobėje tapytas paveikslas. 3. tarm. dalgio plokštė (tarp virkščios ir ašmenų): *Siaura dalgio d.*

*Aiškinamasis tekstilės terminų žodynas*¹² ir *Elektroninis terminų bankas* teikia kaip tekstilės pramonės terminą:

dróbė (ekonomika | pramonė ir verslas | tekstilės pramonė: lininis tankus drobinio pynimo audinys, skirtas paklodėms, staltiesėms, rečiau marškiniams, suknelėms ar baltiniams. atitikmenys *angl.* linen; linen cloth; *vol.* Leintuch, n; *Leinwand*, f; *rus.* полотно, n; *pranc.* toile de lin, f.

Taigi, pasikeitus namudinei drobinių audinių audimo tradicijai į pramoninę, audinio pavadinimas išliko, bet įgavo naują semą, o iš bendrinio žodžio perkeltinės reikšmės susiformavo dar viena – dailės sąvoka:

Dailės žodynas:

dróbė: 1. Tankus drobinio (dvinyčio) pynimo audinys, iš pradžių austas tik iš linų, vėliau – iš pašukinių, pakulinių, kanapinių verpalų. Būna įvairaus storio ir tankumo. Dažnai balinama. [...] pradėta austi sen. Egipte V tūkstantmetyje pr. Kr., Lietuvoje – I a. [...]. 2. Ant drobės tapytas paveikslas.

Drobė, reikšmė „ant audeklo tapytas dailės kūrinys“ turi semantinių atitikmenų kitose kalbose. Įdomu tik, ar lietuvių drobė, kaip lininis audinys, taip ir buvo vadinama tuo žodžiu nuo pat seniausių laikų, ar audeklo pavadinimas kito, mat kitose kalbose žymu ir kitoks tapybos darbo medžiaginis pagrindas. Anglų *canvas* [ˈkænvəs] n 1. stora drobė, brezentas (palapinėms, burėms ir pan.); 2. paveikslas (tapytas drobėje) [...]¹³. *Didžiąjame lietuvių-anglų kalbu*

¹² *Aiškinamasis tekstilės terminų žodynas: su vokiečių, anglų, prancūzų ir rusų kalbų atitikmenimis* / R. Čiukas, J. Kautskis, A. Kaulakienė ir kt.: Kauno technologijos universitetas. Kaunas: Technologija, 2001.

¹³ Piesarskas, Bronius. *Anglų-lietuvių kalbų žodynas. English-Lithuanian Dictionary*. Vilnius: Alma littera, 2000, p. 133.

žodyne teikiama drobės 2-oji reikšmė, perkeltinė – (paveikslas) *canvas*¹⁴. Žodis *kanvas* Viduriniojoje anglų kalboje kilęs iš senosios šiaurės prancūzų kalbos *canevas*, kuris paveldėtas iš lotynų *kanāpēs* vardo *cannaba* 'kanapė, stora drobė'¹⁵: kanapė tradiciškai naudota kaip drobės žaliava.

Tuo tarpu prancūzai paveikslą vadina dar ir *tableau*. Anglų kalboje irgi yra šis žodis. Anglų *tableau* 1. puikus/grazus paveikslas¹⁶. *Tableau* prancūzų kalboje reiškia lentelę, yra deminutyvas, mažiškinė *table* 'lenta, stalas' forma, kilusi iš senosios prancūzų kalbos žodžio, be įprastų, jau minėtų reikšmių, įgavęs dar grafinio, reprezentatyvaus įrašo reikšmę nuo XVII a. Tad paveikslą anglai ir prancūzai vadina skirtingais žodžiais, matyt, atsiradusiais nuo skirtingo – medinio ar tekstilinio – paveikslų pagrindo pavadinimo. Taigi paveikslų pavadinimai *tableau* ir *canvas* puikiai iliustruoja, kaip iš bendrinių žodžių susidaro terminai, savo semose sustingdę senovinius paveikslų kūrimo būdus, medžiagas ar technikas.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne pavéikslas apibrėžiamas keletu reikšmių, iš kurių bene visos susijusios su meno sritim, apibrėžimas artimas meninio vaizdo sampratai:

pavéikslas

1. dailės kūrinys plokštumoje: *Spalvotas p. P. tapytas aliejiniiais dažais. P. su rėmais. ~ų paroda. Knyga su ~ais.*
2. vaizdas: *Jūros p. nuolat mainėsi.*
3. šnek. nuotrauka. 4. lit. literatūrinis ko nors vaizdas, vaizdavimas: *Buities p.*
5. lit., teatr. dramos veikalo veiksmo dalis ppr. su pakeistomis dekoracijomis: *Trijų veiksmų ir penkių ~ų pjesė. Operos, baletų p.*

Lietuvių kalbos žodynas teigia beveik tą patį, tik pateikia kiek daugiau pavyzdžių iš rašytinės kalbos. Tai kelia mintį, kad žodžio *paveikslas* reikšmė 'dailės kūrinys' apskritai nėra labai gal ir sena, bent jau ta reikšmė, kuria dabar aptariamas, kaip dailės darbas. *Dailės žodyne* teikiamos 2 reikšmės, iš kurių pirmoji siauresnė, o antroji – kartoja bendrinės kalbos žodyną apibrėžimą:

1. Tapybos kūrinys [...]. 2. Tapybos, grafikos, skulptūros, literatūros arba kitomis meno priemonėmis sukurtas meninis vaizdas¹⁷. Darybos prasme

¹⁴ Piesarskas, Bronius. *Didysis lietuvių-anglų žodynas. Lithuanian-English Dictionary*. Vilnius: Žodynas, 2006, p. 193.

¹⁵ <http://www.wikiled.com>

¹⁶ Piesarskas, Bronius. *Anglų-lietuvių kalbų žodynas. English-Lithuanian Dictionary*. Vilnius: Alma littera, 2000, p. 939.

¹⁷ *Dailės žodynas / redaktorių kolegija dr. J. Mulevičiūtė, dr. G. Jankevičiūtė, dr. Lijana Štavičiūtė*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 318.

pavéikslas turėtų būti priešdėlio *pa-* vedinys iš *véikslas* 1. išvaizda, pavidalas, forma¹⁸.

Lietuvių kalba nuo seno greta būdvardžio *gražūs* vartojamas sinonimas *dailūs*. Būdvardinis vedinys *dailė* lietuvių kalboje vartojamas kaip meno sinonimas ir meno rūšies pavadinimas.

Lietuvių kalbos žodynas:

dailė

1. vaizduojamasis menas:
2. menas:
3. sugebėjimas ką nors dailiai, meniškai padaryti, meniškumas
4. amatas
5. darbas, padarytas daiktas, veikalas
6. sudėjimas

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas:

dailė

1. meno šaka, kurios išraiškos priemonės yra regimieji vaizdai
2. *tarm.* darbas, padarytas daiktas

Dailės žodynas:

dailė, plastinio meno šaka. Apima vaizduojamąją dailę ir taikomąją dekoratyvinę dailę¹⁹.

Anglų, prancūzų kalbose dailė vadinama žodžiu *art* 'menas', kilusiu iš lot. *ars* 'menas'.

Lietuvių kalbos žodynas teikia du antraštinius žodžius:

mėnas

1. kūrybinis tikrovės atspindėjimas vaizdais
2. kuri nors kūrybinio tikrovės atspindėjimo vaizdais sritis
3. mokėjimas dailiai, nepriekaištingai, gerai ką daryti, meistriškumas

mėnas

1. užminimas, mįslė 2. atmintis.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas:

1. kūrybinis tikrovės perteikimas vaizdais: *Antikinis, klasikinis, modernusis m. Realistinis, abstraktusis m. Muzika yra garsų m. ~o metodas. ~o saviveikla. ~o mokykla.*

2. meistriškas mokėjimas: *Kalbėjimo m. M. vadovauti*

Lietuvių žodis *mėnas* yra kilęs iš *miñti, mėna, mìnė*.

¹⁸ *Lietuvių kalbos žodynas*. <http://www.lkz.lt>

¹⁹ *Dailės žodynas* / redaktorių kolegija dr. J. Mulevičiūtė, dr. G. Jankevičiūtė, dr. Lijana Šatavičiūtė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 90.

1. turėti galvoje, nepamiršti: *Mena savo vaikystę. Nemenu, kada tas buvo.*
2. atgaivinti sąmonėje, priminti: *Vaikystę mena kiekviena kertė.*
3. spėti: *Mįslę m. Mena, kad rytoj bus giedra.*
4. duoti (vardą): *Kas jai minė vardą?*

Terminologija yra leksikologijos šaka. Kiekvienas terminas turi turinį (termininę reikšmę, kurią atspindi apibrėžimas) ir formą (atsiėro žodžio ar žodžio junginio pavidalu). Kiekvienos srities terminiją sudaro tūkstančiai terminų, todėl terminologijai svarbus ir terminų santykių, jų skirstymo ir klasifikacijos klausimas. Terminija priklauso specialiajai leksikai, tačiau ji susijusi su kitomis šios leksikos grupėmis – profesionalizmais ir žargonizmais. Žodynuose profesionalizmais vadinami žodžiai ar pasakymai, būdingi tam tikros profesinės grupės žmonių leksikai. Kalboje esama žodžių, kuriuos vartoja tik tam tikros profesijos žmonės. Paprastai profesionalizmai iliustruojami žodžiais, kuriuos savo aplinkoje vartoja medikai: pvz., *pulpuoti, amputuoti*. Sakoma, kad tie vartojami žodžiai dažniausiai yra visuotinai vartojamų žodžių profesiniai atitikmenys, pvz., *terapija – gydymas, reanimacija – atgaivinimas*. Virsdamas profesionalizmu, tas pats žodis skirtingose veiklos srityse įgauna visai kitą reikšmę. Menininkų kalboje esama profesionalizmų ir žargonizmų – žargoniskų kalbos dubletų, pvz., *užnešti spalvą „užtepti spalvoto dažo ant tapomo paviršiaus“*. Žargoninė leksika paprastai būna skolintinė: semantizmai, hibridai ir pan. Profesinis žargonas yra ryškiai konotuota šnekamosios kalbos žodyno dalis. Rašytinėje kalboje ši leksika paprastai retai tesutinkama, mat yra keičiama norminiais žodžiais. Dažniau žargoninė leksika aptinkama meniniuose tekstuose, ji tekstui teikia šiurkštumo, kandumo ar humoristinio atspalvio. Žargoninė leksika mokslinio stiliaus tekstuose yra keičiama bendrinės kalbos žodžiais, profesionalizmais ar terminais.

Pagal siauresniąją profesionalizmų sampratą, profesionalizmai nėra terminai, tai esą terminų dubletai, nuo terminų skiriasi tuo, kad profesionalizmas būdingi šnekamosios kalbos, kartais net prastakalbės bruožai. Tačiau didelė dalis profesionalizmų yra terminai.

Terminais laikomi tie žodžiai, kurie vartojami tik specialistų bendravimo reikalams. Menotyroje – tai žodžiai, turintys specialias, apibrėžtas menotyros reikšmes. Lietuvių menotyroje esama dvejopų tarptautinių terminų: susilietuvintų ir nesulietuvintų. Pirmieji dažniausiai vartojami ne tik specialistų. Nesulietuvinti terminai dažniausiai yra menotyros, meno makaronizmai. Meno, menotyros terminai yra kilę iš įvairiausių pasaulio kalbų.

1. Graikų kalbos žodžiai: *akántas* [gr. *ákanthos*], stilizuotų akanto lapų pavidalo dekoru motyvas.

2. Lotyniški žodžiai ir žodžių junginiai: *álba* [lot. *alba* – balta], katalikų kunigo liturginis drabužis: balti marškiniai, dėvimi ant sutanos po arnotu arba kapa. *Artes liberales* [lot. laisvieji menai], *artes vulgares* [lot. paprastesji menai],
3. Prancūziški: *tableau, en fas, à la greque* [pranc. graikų maniera], klasicizmo estetikos sąvoka, kuria būdavo apibūdinamas pagal sen. graikų pavyzdį sukurtas meno kūrinys. *Akademižmas* [pranc. *academisme*]: 1. Dailės kryptis, pasireiškusį XIX a. Europos ir JAV tapyboje bei skulptūroje; 2. Platesne prasme – tam tikrų dailės temų bei dailės arba architektūros raiškos būdų kanonizavimas [...]. *Afišà* [pranc. *affiche*], taikomosios grafikos kūrinys – spektaklio, parodos, koncerto, paskaitos, kino filmo, kokio nors renginio reklaminis skelbimas, kabinamas viešojoje vietoje [...]; *ampýras* [pranc. *empire* – imperija], imperijos stilius, Napoleono I stilius, neoklasicizmo apraiška prancūzų architektūroje ir dekoratyvinėje dailėje.
4. Itališki: *alla castellana* [it. iš Kastelio], italų keramikos dirbiniai; *alla porcellana* [it. iš porceliano], italų majolikos dirbiniai; *alla prima* [it. iš karto], tapyimo būdas; *akvatìnta* [it. *acuatinta* – dažytas vanduo]: 1. Giliaspaudės grafikos technika [...]; 2. Akvatintos technika sukurtas kūrinys. *Albarèlas* [it. *albarello* – baltasis topolis], keraminis vaistinės indas.
5. Anglų: *veiksmo tapýba* [angl. *Action Painting*]; *perfòrmansas* [angl. *performance* – įvykdymas, vaidinimas], *hèpeningas* [angl. *happening* – įvykis, atsitikimas], *àkcija* [angl. *ation* – veiksmas], *popártas* (angl. *Pop Art* iš *popular art* – paplitęs, populiarus menas).
6. Vokiečių: *akselbántai* [vok. *Achsleband* iš *Achsel* – petys, *band* – kaspinas], paradinės kariškių uniformos puošmena; *antabà* [vok. *Handhabe* – rankena], dekoratyvi kabanti vartų, durų, baldų, metalo indų rankena [...]; *brokátas* [vok. *Brokat*], vienpusis pusšilkinis arba šilkinis audinys, austas įvairiais pynimais, naudojant tauriųjų metalų siūlus; *màsverkas* [vok. *Masswerk*], ažūrinis dekoras iš stilizuotų lapų [...], geometrinių formų [...] ir žuvies pūslės ornamento motyvų; *molbèrtas* [vok. *Malbrettl*], prietaisas tapomam paveikslui pritvirtinti.
7. arabų: *bìseris* [arab. *busr* – stikliniai karoliukai], smulkūs, blizgantys siuvinėjimo karoliukai.
8. persų: *brònza* [it. *bronzo* iš persų *biring* – varis].
9. ispanų: *bucchero* [it. *bucchero* iš isp. *bucaro* – kvepianti žemė], XVII–V a. pr. Kr. etruskų keramikos dirbiniai, pasižymintys juodu blizgančiu paviršiumi.

10. turkų: *buzdigānas* [lenk. *buzdygan* iš turk. *bozdohan* – lazda, kuoka]; Esama menotyroje terminų, padarytų iš asmenvardžių: *Liudviko XVI-ojo stilius, Albertina, albertipija, áldas, Adamų stilius* ir kt.; iš tautų, šalių, geografinių vardų: *afgānas, turkis, alpinariumas, buchara* ir kt.

Klausimai

1. Formos požiūriu menotyros terminai skirstomi:
2. Kas įvyksta žodžio semantinėje struktūroje, kai jis tampa terminu?
3. Ar adaptuotas žodis atsineša savo semų?
4. Kodėl terminai drobė, dailė, menas menotyroje vartojami lietuviški, nors turi kitų kalbų atitikmenų?
5. Kodėl kitų kalbų terminai adaptuojami?

Terminų tipologija

Terminai dažniausiai skirstomi pagal mokslo ar žmonių veiklos sritis, pvz., botanikos terminai, matematikos, kalbotyros, tad ir – menotyros terminai. Terminai pavadinami ir pagal objektus: architektūros, tapybos, skulptūros, teatro terminai. Mokslai, kurie tyrinėja įvairius meno objektus, taip pat vadinami terminais: *architektūrologija, dailėtyra, kinótyra, teatrológija*. Jie padaryti dviem būdais: vieni jų yra dūriniai su dėmeniu *logija* [iš gr. *logos* – žodis, sąvoka, mokslas]: *architektūrologija* – pamorfemiui – architektūros mokslas, *teatrológija* – teatro mokslas. Kiti dūriniai padaryti su dėmeniu *-tyr*: *dailėtyra, kinótyra* – iš *daĩlę tĩrti, kĩną tĩrti*. Beje, esama biologijos termino *kinológija*, kuris reiškia mokslą apie šunis, nors akustiškai dera prie menotyros terminų formalaus pavidalo.

Bet kurios srities terminija taip pat nėra vien tik pavienių terminų sandauba. Taip yra todėl, kad terminas niekada nesti vienas, jis visada susijęs su kitais terminais. Taip pat ir vienos terminų grupės santykiauja su kitomis terminų grupėmis. Pastarosios susijusios ne tik tarpusavyje, bet ir aukštesniu lygiu, t. y. terminų mikrosistemos siejasi su makrosistemomis. Pavyzdžiui, architektūrologijos terminų grupė *jonėniškasis orderis, dorėniškasis orderis, korintiškasis orderis, kompozitinis orderis* yra graikų orderinės architektūros sistemos rūšinių terminų posistemė.

Terminus galima grupuoti pagal įvairius pagrindus – turinį, formą, funkcijas ir t.t.

Lenkų terminologas S. Gajda skiria kalbinius ir simbolinius terminus. Simbolinius terminus vartoja matematikai, chemikai, fizikai ir kitų mokslo

sričių specialistai. Bet dažnai simboliniai terminai turi ir žodinius atitikmenis, pvz., chemijos elementai įvardijami žodiniais terminais ir raidiniais ženklais.

Terminologijoje vartojamos intensijos ir ekstensijos sąvokos. Intensija suprantamas siekimas atskirti įvardijamąjį objektą nuo kitų, siekiant įvardyti esminį skiriamąjį sąvokos požymį, kartu derinant prie jau esamos terminų sistemos. Požymių, sudarančių sąvoką, aibė vadinama sąvokos *intensija* – tai sąvokos turinys. Ekstensija vadinamas sąvokų laukas, kurį apima to termino reikšmė. Kitaip tariant, visuma objektų, kurie atitinka sąvoką, vadinama sąvokos *ekstensija* – tai sąvokos apimtis. Vadinasi, intensija ir ekstensija susijusios atvirkštinio priklausymo ryšiu: kuo mažesnė intensija, tuo didesnė ekstensija ir atvirkščiai. Todėl rūšinių terminų ekstensija yra siauresnė, o intensija – platesnė negu gimininių. Ekstensiniuose apibrėžimuose rūšiniu skirtumu gali eiti ne vienas, o keli požymiai. Pavyzdžiui, *kompozicija* [lot. *compositio* – sudėstymas, sukūrimas]: 1. Meno kūrinio elementų išdėstymas, jų tarpusavio ryšys ir santykis su visuma. Kompozicijos rūšys: *uždaroji kompozicija* ir *atviroji kompozicija*.

Toliau kiekvienas iš rūšinių pavadinimų atskirai dar yra ekstensiškas, nes apima po keletą intensinių sąvokų. *Uždaroji kompozicija*, kuri apibrėžiama kaip statiška, racionali, taisyklinga (t.y. sąvoka vis dar aprėpia keletą požymių), skaidoma smulkiau, jos ekstensinis likutis diferencijuojamas, apibrėžiamas intensinėmis sąvokomis: *antitėzinė kompozicija*, *ceñtriškoji kompozicija*, *chiãzmas*, *frontalióji kompozicija*, *kulìsinė kompozicija*, *piramidinė kompozicija*, *simètriškoji kompozicija*.

Klausimai

1. Koks svarbiausias termino požymis?
2. Kaip santykiniau terminų grupės?

Terminų gramatika

Vartojamas terminas, žodis ar žodžių junginys, yra priklausomas nuo konteksto. Terminai yra žodžiai, kurie sakinyje kaitomi linksniais ar skaičiais. Ypač aktualus terminijai yra įvardžiavimas. Dauguma rūšinių pavadinimų yra įvardžiuotinės formos: *dorėniškasis, jonėniškasis orderis, conceptualūsis mėnas, konkrečioji dailė, kryžiškieji pastatai, lipdytoji keramika*. Menotyroje rūšiniai pavadinimai daromi ir su priesagos *-inis* vardažodiniais vediniais, sudarančiais pažyminio konstrukcijas su ekstensionalo terminu: *litografinis akmuo, litūrginės spaivos, punktyrinė manierà, simultāninė dekorācija, struktūrinė tapyba*. Pažyminiu nusakoma rūšinė (intensinė) termino sąvokos apibrėžtis.

Terminais dažniausiai eina daiktavardžiai: *vilà* [it. *villa* iš lot. *villa*], ištaigingas užmiesčio gyvenamasis namas; *vilna*: 1. Natūrali tekstilės žaliava [...]. 2. Audinys, pagamintas iš vilnos pluošto; *vitrāžas* [pranc. *vitrage* iš lot. *vitrum* – stiklas].

Terminų žodynuose galima aptikti nemaža terminų, kilusių iš kitų kalbos dalių žodžių, idiomų (posakių). Veiksmazodžių, einančių terminais apskritai labai rėta. Menotyroje galima paminėti:

veiksmazodžių abstraktus (veiksmų ar būsenų pavadinimus), einančius terminais: *apretāvimas* [vok. *Appretur* iš pranc. *apreter* – padailinti], tekstilės gaminių apdailos būdas;

būdvardžius: pranc. *antique* iš lot. *antiquus* – senovinis (liet. *antika*); lot. *atrium* – juodas (liet. *ātrijus*), lot. *basilica* iš gr. *basilik* (liet. *bazilika*);

pažyminio konstrukcijas, pvz., angl. *ready-made* – gatavas (fabrikinės gamybos daiktas, kuriam suteikiamas meno kūrinio statusas).

dalyvius: pranc. *appliqué* – uždėtas (liet. *aplikė*); lot. *attributus* – priskirtas (liet. *atributas*);

Veikėjų pavadinimų terminologiškumas yra problemiškas. Specialistų pavadinimai nėra terminai: kalbininkas, dailininkas, tapytojas, aktorius, režisierius. Tačiau terminologijai svarbi specialybių pavadinimų nomenklatūra. Specialybių pavadinimų sistema nėra vienalytė: vieni pavadinimai yra lietuviški: *miškininkystė, statyba, drožyba, vaidyba, tapyba*; kiti vadinami lietuviškai ir iš kitų kalbų atėjusiais pavadinimais: *kalbotyra : lingvistikà, šokis : choreografija, dainavimas : vokālas*; tretį – tik iš kitų kalbų atėjusiais terminais: *režisūrà, architektūrà, skulptūrà, keramika, teatrológija, mèdijos, elektrotèchnika* ir kt.

Sudėtiniais terminais yra svarbi dėmenų išdėstymo tvarka. Lietuvių kalboje rūšinis pažyminis paprastai eina prieš pažymimąjį žodį, pvz.: *bazalto*

kerāmika, batālinis žánras, kamerinė skulptūrą, Kantòno emālis, kulīsinė dekorācija, romėnų šriftas, stalaktitinis skliaūtas ir kt.

Esama retesnių gramatinių terminijos savitumų.

Daugiskaitiniai terminai, pvz., *stālės* [vidur. lot. *stallum*], bažnyčios baldas. Lietuviški terminai terminologinę daugiskaitą turi: gėrimų pavadinimai (*konjakai, likeriai, trauktinės, vynai*), naudingųjų iškasenų pavadinimai (*gipsai, moliai, smėliai*), metalų ir jų lydinių pavadinimai (*plienai*), cheminių medžiagų pavadinimai (*alyvos, vaškai, benzina*). Daugiskaitos forma pasakoma tada, kai norima pažymėti tam tikros medžiagos rūšys ar gaminiai.

Garsažodžiai, pvz., *dadà* (dadaizmas) [pranc. *dada* – vaikiškas arkliukas],

Sustingę žodžių junginiai, pasakymai: *object trouvé* (pažodžiui pranc. – rastas daiktas), *Cercle et Carré* (pažodžiui pranc. – skritulys ir kvadratas).

Sudurtiniai terminai yra labai paplitę menotyroje. Daugelis jų atėję iš kitų kalbų: *ceroplāstika* [lot. *cera* – vaškas + *plastica* – lipdyba], *chalkogrāfija* [gr. *chalkós* – varis + *grāpho* – rašau], *chiaroscuro* [it. *chiaro* – šviesus + *scuro* – tamsus],

Iš pirmojo skaitvardinio dėmens. Architektūros terminologijoje graikų šventyklų kompoziciniai tipai pagal kolonų skaičių įvardijami dūriniais su skaitvardiniu dėmeniu ir sudaro nuoseklią sistemą: *distīlas* [gr. *dýo* – du + *stýlos* – kolona], dvi kolonos, *tetrastīlas* [gr. *tetrás* – keturi + *stýlos* – kolona], keturios kolonos; *pentastīlas* [gr. *penta* – penki + *stýlos* – kolona], penkios kolonos, *heksastīlas* [gr. *hex* – šeši + *stýlos* – kolona], šešios kolonos, *heptastīlas* [gr. *hepta* – septyni + *stýlos* – kolona], septynios kolonos, *oktostīlas* [gr. *októ* – aštuoni + *stýlos* – kolona], aštuonios kolonos, *eneastīlas* [angl. *enneastyle*], devynios kolonos, *dekastīlas* [gr. *déka* – dešimt + *stýlos* – kolona], dešimt kolonų, *dodekastīlas* [angl. *dodecastyle*], dvylika kolonų²⁰.

Skaitvardiniai dėmenys kitose terminų mikrosiditemose: du: *dīptēris* [gr. *dīptēros* iš *dýo* – du + *ptērón* – sparnas] sen. graikų šventykla, iš visų pusių apjuosta 2 eilių kolonadų; *dīptikas* [gr. *díptichos* – dvigubas], dviejų dalių dailės kūrinys; *dipilónas* [angl. *dipylon*], sen. gr. architektūroje – dvigubi vartai, *triglīfas* [ang. *triglyph*], dorėniškojo frizo elementas iš trijų vertikalių juostų; *trisulà* [ang. *trisola*], ornamentas su emblema, turintis tris viršūnes. Terminų formos pateikiamos ir *Tarptautinių žodžių žodyne*, tačiau jos kartais skiriasi nuo pateikiamų minėtuose leidiniuose. Šiuo metu Lietuvių valstybinės kalbos konsultantai pataria naudoti *Dailės žodyne* teikiamas formas.

²⁰ Terminų formos pateikiamos iš: Cyril M. Haris. *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas anglų-lietuvių kalbomis* / Sud. ir moksl. red. habil. dr. Algė Jankevičienė. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007 ; *Dailės žodynas* / Ats. red. J. Mulevičiūtė, Vilnius : Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.

Klausimai

1. Kokios kalbos dalys dažniausiai eina terminais?
2. kurių kalbos dalių žodžiai negramatinami?

Terminų pragmatika

Pragmatika tiria žmonių santykius su ženklų sistemomis. Kadangi terminą galima prilyginti ženklui, tai terminų pragmatika pirmiausia siejama su terminų patikimumu. Standartizuoti ar aprobuoti terminai dažniausiai laikomi patikimiausiais. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos aprobuoti terminai laikomi patikimiausiais. Aprobuota lietuvių menotyros terminija teikiama *Dailės žodyne* ir *Iliustruotame architektūros istorijos žodyne*. Geriausius žodynus paprastai parengia menotyros specialistai, talkinami terminologų. Verstiniai terminų žodynai, tokie, kaip *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas*, pateikia retų sąvokų. Menotyros terminijoje esama daug sinonimų ir dubletų.

Leksiniai-darybiniai sinonimai: *daugiaslūoksnis stiklas – sluoksniūotasis stiklas*, *Direktoriijos stilius – mesidòros stilius*; *ėsdinimas – nùodijimas*, *grifònas –grifas*.

Skirtingų kalbų dubletai: *Donauschule – Donaustill – Dunojaus mokykla*; *dvilypė arka – biforà – bifòrijus*; *ciklòpinis mūras – kıklòpinis mūras*; *dantūkai – dentikulai*, *daugiakampis mūras – poligonalùsis mūras*, *flerònas – kryžiažiedis*, *flambojãnas – liepsnòtoji gòtika*, *fondo d'oro – áukso stiklas*, *Heñriko II fajãnsas – Sen Poršèro fajãnsas*, *heliotipija – fototipija*,

hibridiniai ir lietuviški terminų sinonimai: *heráldinë lelijà – prancūziškoji lelijà*.

originalios rašybos ir lietuviškų adaptuotų formų sinonimai: *Hepplewhite'o baĩdai – Hèpelvaito baĩdai*.

Menotyros terminai įsitvirtina įvairiu laiku, vieni tampa istorizmais, kiti išlieka kaip sinonimai, tretieji ir visai sunyksta. Pasenę, nevartojami terminai kartais išvis neminimi terminų žodynuose, kartais teikiami kaip terminų istorijos šaltinis, mat vienos sinonimų formos būna senesniuose menotyros darbuose, kitos pradedamos vartoti vėliau. Priežastys būna įvairios, bet dažniausiai juntama kalbų įtaka. Antai lietuvių terminologija yra įvairiais istorijos laikotarpiais patyrusi skirtingų menotyros terminijos įtakų. Esama terminų, atsiradusių LDK laikais, kai Lietuvoje didelę įtaką turėjo slavų kalbos. Kaip pavyzdį galima paminėti sakralinės dailės ir architektūros terminiją, įėjusią su katalikybės įsitvirtinimu: *bažnyčia* [baltr. *božnica* ar sen. lenkų *božnica* – Dievo namai], *koplyčia* [lenk. *kaplica*], *šventorius* [baltr. *cvintar* – lenk. dial. *świntarz* iš lenk. *cmentarz* – kapinės], *veřbos* [baltr. *verba*] ir kt.

Tarminės lytys. Lietuvių menotyroje esama tarminių meno reiškinių, objektų, kūriniių dalių tarminių lyčių pavadinimų, atsiradusių skirtingais lietuvių bendrinės kalbos istorijos tarpsniais. Antai Paulius Galaunė, apibūdinamas kryžmiškojo kryžiaus tipą mini kryžiaus elementą – *kolonikę*, šiuolaikinėje menotyroje įsitvirtinusią bendrinės kalbos lytimi *kolonėlė*. Vietoje šiandieninio termino *architektūrinis tūris* Galaunė dar vartojo terminą *architektūrinė masė* (greičiausiai vertinys iš vokiečių kalbos), vartoja tarmėse paplitusį slavizmą *gonkelės* (šiuolaikinėje etninėje architektūrologijoje – *príeangis*); kartais senesnėje literatūroje dar galima aptikti trečią sinonimą – anglizmą *veranda*. Pauliaus Galaunės indėlis į lietuvių menotyros terminiją yra ženklus. Savo knygoje *Lietuvių liaudies menas*, išleistoje 1929 m., autorius gvildena pamatinių lietuvių menotyros terminų, kaip antai: *liaudies menas*, *liaudies dailė*, *vaizduojamasis menas* sąvokas, jas gretina su vokiečių, rusų ir kitų kalbų terminų sąvokomis. Tarybiniu laikotarpiu Lietuvoje įtvirtintas terminas *menótyra*, atitinkantis rusų *искусствовознание*, vartojamas ir dabarties meno tyrimuose.

Atgimimo laikotarpiu lietuvių menotyroje pradėti plėtoti aktyvūs kontaktai su Vakarų Europos ir JAV menotyros mokyklomis. Tuo metu tarybinio laikotarpio terminiją pradėjo stumti vakarų skoliniai. Terminas *menótyra* pradėtas vartoti pagreičiui su Vakarų Europos, JAV meno tyrimuose išplitusiais terminais *mėno istorija* ir *mėno kritika*. Tad palyginti jaunas lietuvių meno tyrimo mokslas patyrė net keleto laikotarpių terminologijos kaitą.

Menotyros terminai būna sisteminiai ir nesisteminiai. Sisteminiai terminai paprastai sudaro tam tikrus sąvokų lizdus, kuriuose terminai esti susiję vienas su kitu. Antai terminas *spirālė* [lot. *spiralis* < *spira* – lankstas, vingis], *įvija*, *voliūtà* „ratu centro link besisukančios linijos arba S raidės užsuktais galais pavidalo ornamento motyvas“. Skirtingose meno šakose paplitęs spirālės motyvas: *spirālinė figūra* – skulptūroje, tapyboje, grafikoje, *spirālinė kolonà* – architektūroje, *spirālinė kompozicija* – dailės kūrinių komponavimo būdas, *spirālinė lipdyba* – keramikos technika. Tuo tarpu archeologijoje dažnai vartojamas terminas *įvija*, stilinės architektūros istorijoje dažnesnis terminas *voliūtà*, o etninės dailės – juostų rašto motyvas vadinamas savais žodžiais – *riestìnis* (S raidės pavidalo) ar *sráigė* (susukto žiedo pavidalo). *Spirālės* terminas dažniau vartojamas, kai kalbama apie Vakarų Europos meninės stilstikos reiškinius ar objektus. Antai renesansinės ar barokinės bažnyčios frontonų, karnizų konsolės – sakoma – puoštos *voliūtomis*, kolonos – *spirālinės*. Kai kalbama apie lietuvių pseudostilinius puošybos elementus, - sakoma: *kolònos pavidalo àtramos*, *puòštos įvijų ornamentù*; *àtramos pynùtės pavidalo*

líemeniu; stógo átbrailos, átramos su sráigémis. Elementai stilinės architektūros kūrinyje yra tarpusavyje susiję, sudaro tam tikrą stilistikos sistemą, o pseudostilinių lietuvių bažnyčių, liaudiškų bažnyčių ir dvarų architektūros stilistika dažnai įvairialypė, fragmentiška, su etninio stiliaus priemaišomis. Todėl, mėgėjų meistrų darbus apibūdinant, vengiama vakarietiško stilių meno terminų, jie keičiami vietinio meno tradicine terminija. Kurį terminą pasirinkti – tai mokslininko kompetencija, be kita ko, – ir funkcinio stiliaus dalykas. Vienokia terminija gali būti labiau tinkama publicistiniam straipsniui, kitokia – moksliniame darbe, skirtame siauram specialistų ratui, dar kitokia – plačiai, dažnai – užsienio mokslininkų, auditorijai.

Siauram specialistų ratui skirtas straipsnis gali apimti tokias terminų grupes, kurios padeda specialistams lengvai suprasti vieniems kitus. Tokia, dažnai specifinė, būna tam tikros šalies mokslinė leksika. Kai skirtingų kalbų terminai įsistvirtina tarptautinėje mokslo kalboje, susidaro dubletai. Nemaža dalis humanitarinių mokslų, tarp jų – ir menotyros – terminų yra kilę iš lotynų ar graikų kalbos žodžių. Tokius terminus dažnai linkstama vadinti tarptautiniais. Žodynuose galima pastebėti, kad šalia svetimų kalbos termino teikiamas dar ir lietuvių kalbos terminas: *pertvarinis emalis, rėmėlinis emalis, cloisonée*; *hortus conclusus* [lot. uždaras sodas], *rōžių sōdas, giardino segreto* [sk. džardino segreto; it. slapta sodas, darželis]; *indaujā, bufėtas* [pranc. buffeš], *dresuāras* [pranc. *dressoir*], *kredeñsas* [it. *credenca* – indauja];

Nemaža terminų dubletų susidaro iš vertinių, pvz., *specifinės vietos kūrinys*, iš anglų *site-specific art work, in situ* [lot. buvimo vietoje]. *spalvininkystė* ir *koloristika*; *achromatinės spalvos* ir *neutrālios spalvos*, *Action painting* ir *veiksmo tapýba*; dėl skirtingų formų – adaptuotų (transponuotų) ir originalių - *Lòto akadēmija* ir *Lhote'o akadēmija*. Šio pastarojo tipo dubletai vartojami skirtingo funkcinio stiliaus žanruose: pirmasis vartojamas populiariuose, plačiai visuomenei skirtuose masinės informacijos žanruose, o originalo formos vartojamos moksliniuose tekstuose.

Neįprastai terminai – tai tokie terminai, kurie jau buvo vartoti, bet netaisyklingi, pasenę ar pakeisti. Žodynuose greta tokių terminų rašoma santrumpa *ntk* (neteiktinas). Nebūtinai tokie terminai turi būti netaisyklingi, kaip jau minėta, gali būti ir kitų priežasčių. Terminai sensta, tampa istorizmais, kai išnyksta sąvokos, kurias jie įvardija. Tik meno istorijos tyrimuose galima apytikti tokius terminus, kaip *špitòlė, alkiėrius, kazemātas, špāleris* ir kt.

Klausimai

1. Kurie terminai vadinami sinonimais?
2. Kurie terminai vadinami dubletais?
3. Kas terminijoje vadinama istorizmais, kada jie vartojami?
4. Kodėl terminai sensta?

Terminų sistemiškumas

Menotyros terminai pagal sąvokų santykius skirstytini į hierarchinius ir nehierarchinius. Hierarchiniai santykiai yra tų terminų, kurie remiasi vidiniais sąvokų požymiais. Tokie yra gimininiai-rūšiniai terminai, pvz., *šriftas* – tam tikro raidyno grafinė forma yra gimininė sąvoka, apimanti rūšines – įvairias šriftų rūšis: *piktogrāfija*, *dantiraštis*, *hieratinis rāštas*, *ideogrāfinis rāštas*, *glagolica*, *kirilica (kirilika)*, *lotyniškasis*, *arābu*, *hebrāju*, *kinų*, *japōnų rāštas*; *šventyklā* – gimininė sąvoka, kuri apima smulkesnes šventyklų rūšines sąvokas: *Egip̄to šventyklā*, *graikų šventyklā*, *bažnyčia*, *ceikvė*, *kenesā (kenesė)*, *mečėtė*, *sinagogā*. Nehierarchiniai santykiai remiasi ne vidiniais, bet išoriniais sąvokų požymiais, pvz., *ofortas*: giliaspaudės grafikos technika ir šia technika sukurtas grafikos kūrinys; *pagrindinės (pirminės) spaīvos* ir *antrinės spaīvos*.

Terminijos šaltiniai

Menotyros terminija kyla iš trijų pagrindinių šaltinių: savosios kalbos leksikos, žodžių darybos inventoriaus, kitų kalbų leksikos (terminų). Šiuo metu labai svarbi terminų tarptautinimo tendencija, vis daugiau terminų skolinamasi iš kitų kalbų. Lietuvių terminologai siūlo termininti lietuviškus žodžius, o jei to negalima padaryti, tada jau bandoma pritaikyti svetimos kalbos žodį prie lietuvių kalbos sistemos. Didžiausia šių laikų terminijos yda yra slaptasis skolinimasis – kai verčiama termino sąvoka. Deja, lietuvių leksika yra labai konkreti, susijusi su žemdirbyste ir amatais. Trūksta lietuvių kalboje abstrakčiosios leksikos. Todėl nuolat su naujais meno reiškiniais į menotyros terminiją plūsta daugybė svetimų žodžių ar sąvokų vertinių. Lietuviški žodžiai terminologizuojami dviem būdais: praplečiant leksinę žodžio reikšmę arba siaurinant. Praplėsta leksinė reikšmė būna tada, kai leksinis žodžio potencialas įgauna naują reikšmę, pvz., etninės dailės ornamentų pavadinimai: *eglūtė*, *rožėlė* (plg. augalų deminutyvinius pavadinimus *eglūtė*, *rožėlė*), *pynūtė*, *grandinėlė*, *krypūtė*, *žvaigždūtė*. Augalo, pynimo būdų ar dangaus kūno maloniniai pavadinimai gauna papildomų reikšmių. Tačiau kaip etni-

nės dailės ornamento tipų – kiekvieno jų leksinė reikšmė yra labai siaura, specializuota, pvz., *eglūtė* „geometrinis ornamentas iš dviejų įstrižų brūkšnių, sujungtų V raidės pavidalo kampu ir išdėstytų eilute [...]“; *pynutė* „ornamentas iš įvairiai supintų, surišių, sumegztų juostų, linijų, ar kaspinų“. Siaurinama leksinė žodžio reikšmė, kai žodis įgauna specialių, iš žodžio semantikos neišplaukiančių reikšmių, pvz., *būrė* (laivyba) ir *būrė* – konstrukcinis kupolinės perdangos elementas architektūroje; *cistà* (medicina) ir Sen. Graikijoje ir Romoje – pintas krepšys su kūgio pavidalo dangčiu [...] metalinė [...] etruskų ir sen. romėnų tualetų reikmenų dėžutė [...] etruskų keturkampė dėžė iš terakotos arba marmuro mirusiojo pelenams laikyti (meno istorija); *gruñtas* (geologija) ir: 1. Medžiaga, kuria prieš tapymą, dažymą, lakavimą, auksavimą dengiamas dailės kūrinio pagrindas. [...] 2. Rūgščiai atspari medžiaga, kuria dengiama metalo raižinių plokštėlė prieš ėsdinimą (menotyra); *lkonològija* 1. Alegorinių figūrų, išreiškiančių abstrakčias idėjas, aprašymų rinkinys (Ripos „Ikonologija“, 1593). 2. Dailėtyros metodas, kurio tikslas – atskleisti dailės kūrinio prasmę jo istoriniame ir kultūriniame kontekste. *Kapitelis* {lot. capitellum – galvutė}: 1. Viršutinė kolonos, puskolonės, piliastro arba pilioriaus dalis, remianti perdangą (architravą, arką, skliautą). 2. Šrifatas, kuriam būdinga didžiųjų raidžių forma ir mažųjų dydis; *puñpuras* (augalo dalis), *puñpuras* (architektūros elementas), kt. Abiem atvejais, žodžiai tapę terminais, įgauna naujų semų, kurios neišplaukia tiesiogiai iš bendrinio žodžio sąvokos. Aiškinamųjų žodynų lizduose esama abiem būdais terminologizuotų žodžių, pvz., *lelijà* (augalo pavadinimas) ir *lelijà* (terminai). Pirmuoju atveju – tai bendrinės kalbos žodis, antruoju – augalo leksinė reikšmė praplesta: menotyros, istorijos ir religijotyros mokslų terminas, turintis net keletą specializuotų (intensinių) reikšmių: 1. etninės dailės ornamento motyvas: tri-lapis lelijos žiedas, susidedantis iš vidurinio žiedlapio ir lenktų šoninių lapų²¹. 2. *Heráldinė lelijà*: heraldinė figūra, dekoru motyvas: stilizuotas, simetriškas lelijos žiedas, susidedantis iš trijų žiedlapių – statmeno viduriniojo ir šoninių, lenktų į šalis. Žiedlapių apatiniai galai perrišti juoste²². 3. Ikonografijos simbolis: *Lelijà (Lilium Candidas)* – krikščionybės tradicijoje skaistumo, tyrumo ir šviesos simbolis, kurį įprasmina balta žiedų spalva²³. Terminų sistemiškumo tvarkyba yra susijusi intensijos (siaurinimo) ir ekstensijos (apimties) santykio paisymu. Antai giminingas sąvokas stengiamasi įvardyti to paties darybos tipo terminais. Menotyros šakos vadinamos sudurtiniais termi-

²¹ *Dailės žodynas* / Ats. red. J. Mulevičiūtė, Vilnius : Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 239.

²² Ten pat, p. 156.

²³ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas / Sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 1997, p.174.

nais su tarptautinių žodžių darybos sandu *logija* arba lietuvišku *tyra*: *Architektūrologija, teatrologija, dailėtyra, kinótyra*. Rūšiniai terminai dažniausiai būna sudėtiniai, su pirmuoju būdvardiniu ar daiktavardžio kilmininko dėmeniu: *duobėlinis emālis, antglazūrinis dekòras, itāļų majòlika, kīņų porceliānas, DeĪfto fajānsas*; vardažodžių įvardžiuotinės formos: *juodīeji pigmeñtai, konkrećioji dailē, korīntiškasis òrderis, kryžiškīeji pastataĩ, māgiškasis realizmas*.

Lietuvių kalbos naujadarai daromi 4 pagrindiniais žodžių darybos būdais: 1) su priesagomis, pvz., *-ainis (ilgaĩnis, trumpaĩnis), -alas (baĪtalas), -(i)avimas (apretāvimas, emaliāvimas, granuliāvimas, auksāvimas, falsifikāvimas, fanerāvimas, kadrāvimas, restaurāvimas), -yba (ybos): tapýba, drožýba, kalýba; -iklis (rišiĳklis, gludĩklis, raiziĳklis), -ymas (raiziymas, kálstymas, kaišymas), -imas (apšvietimas, ėsdĩnimas, júodinimas, nuodijimas), -inas (purpurĩnas, iš pũrpuras 'dažiklis'), -inē (balzāminē, etiũdinē, komũninē 'liturginis indas'), -inis (atverstĩnis 'atlanka'), -inys (sukinỹs, piešinỹs, statinỹs, dirbinỹs, nērinỹs, raizinỹs), -(i)uotē (drapiruotē, lesiruotē); -ystē (baldininkỹstē, muziejininkỹstē, knygrišỹstē), -mē (plotmē, esmē, trukmē), -sena (laikýsena, tapýsena), -smas (tāpsmas), -snis (síeksnis), -tuvas (šiurkštintuvas); 2) priešdėlių vediniais, pvz., *at- (ātspalvis), pa- (papilýs), po- (pódažis, pótepis), prieš- (priešlapis, priešpilis), pus- (pũskolonē, pũsšešēlis, pũsvelenis, pũstonis)*; 3) galūnių vediniais, pvz.: *-a(i)a (apšvietā, kryžmā), -is (-ys): kryptis, rūgštis, -as (mēnas), -ē (mēnē)*; 4) sudurtiniais dariniais, pvz.: *giliāspaudē, braņgmedis, vandēnženklis, šviesókaita, scenóvaizdis, dvinýtis, júodrēmis, linoraižinys (lino(leumas + raiziņys), linograviūra (lino(leumas) + graviūra)*.*

Klausimai

1. Iš kur kyla terminai?
2. Kokiais darybos būdais daromi lietuviški terminai?

Terminų skolinimasis

Menotyroje esama daug skolinių. Dar tarpukariu Stasys Šalkauskis yra pastebėjęs, kad skolinių terminologijoje nebūtina labai vengti. Viena iš skolinių vartojimo priežasčių – jų vartojimas tarptautinėje mokslo kalboje. Kuri kalba pradeda dominuoti tarptautinėje erdvėje, iš tos kalbos sulaukiama ir skolinių. Antai, iki XX a. pirmosios pusės menotyroje dominavo prancūzų kalbos naujadarai. Po Antrojo pasaulinio karo, Lietuvai tapus Sovietų sąjungos dalimi, atsirado nemaža rusiškų naujadarų, o pastaraisiais metais ypač

išplito anglų kalbos skoliniai. Tad skolinių visuomet esama, jų nebūtina vengti, tereikia tik, kad skoliniai nestumtų iš vartosenos savų – lietuvių kalbos žodžių. Esama dviejų kraštutinių kalbos politikos nuostatų, vadinamų ksenomanija (skolinių pamėgimas) ir purizmas (skolinių vengimas). Abi radikali nuostatos yra žalingos.

Pagal asimiliavimosi laipsnį lietuvių kalboje skiriamos trys skolinių grupės: 1. Senieji skoliniai; 2. tarptautiniai žodžiai; 3. svetimybės (barbarizmai).

Senieji skoliniai yra visiškai prisitaikę prie lietuvių kalbos sistemos, jie jau nebelaikomi skoliniais, o tik terminologizuotais žodžiais, pvz., *stiklas, brevijōrius, šventōrius, koplyčia, bažnyčia, akseibántai, lākas, lampāsai, kortā, mišiōlas, rōtušē*.

Tarptautiniai terminai menotyroje yra labai įvairūs kilmės požiūriu. Senųjų Europos kalbų – graikų ir lotynų – kalbų žodžiai, turintys termininę reikšmę, laikomi tarptautiniais. Tokie žodžiai turi vartojimo ir kodifikacijos tradiciją, jie sudaro tarptautinių žodžių pagrindą daugelyje kalbų ir dėl jų norminimo lietuvių kalboje praktiškai neiškumų nekyla.

Graikų kilmės žodžiai, vartojami kaip tarptautiniai terminai, pvz., *lōtosas* [gr. *lōtós*], *mántija* [gr. *mántion* – apsiaustas], *metopā* [gr. *metōpē* < *mētōpon* – kaktā], *monostīlas* [gr. *mōnos* – vienintelis + *stýlos* – kolona], paminklinis statinys [...] didžiulė kolona ant pjedestalo, su vidiniais laiptais ir statula viršuje; *nárteksas* [gr. *narthēx* – dėžutė], *ochrā* [gr. *ōchrós* – gelsvas], *pilōnai* [gr. *pylōn* (kilm. *pylōnos*) – vartai], *piramidē* [gr. *pyramís* (kilm. *pyramídōs*)], *plāstika* [gr. *plastikē* (*technē*) – lipdyba], *polichrōmija* [*polýchrōmos* – daugiaspalvis]; lotinizmai: *līnija* [lot. *linea*], *manifēstas* [lot. *manifestus* – aiškus], *memoriālas* [lot. *memorialis* – atmintinas], *mensā* [lot. *mensa* – stalas], *mōdulis* [lot. *modulus* – matas], *mōdusas* [lot. *modus* – matas], *muziējus* [lot. *museum* < gr. *Mūseíon* – mūzų vieta arba šventovė], *objēktas* [lot. *objectus* – daiktas, reiškinys], *oficinā* [lot. *officina* – dirbtuvė], *ornamēntas* [lot. *ornamentum* – papuošalas], *plānas* [lot. *planus* – plokščias, *planum* – plokštuma], *pōrtikas* [lot. *porticus*], *restaurāvimas* [lot. *restauro* – atnaujinu, atstatau], *retābulas* [vidur. lot. *retabulum* – sienelė], *rūstika* [lot. *rusticus* – kaimiškas]. Nemaža terminų yra tarptautiniai, kilę iš italų ir prancūzų kalbų žodžių, pvz., italų: *barōkas* [it. *barocco* – keistas, įmantrus], *lōdžija* [it. *loggia*], *majōlika* [it. *maiolica* < vidur. lot. *Majorica*], *manierā* [it. *maniera* – braižas, būdas], *piliāstras* [it. *pilastro* < lot. *pila* – kolona, stulpas], *rizalītas* [it. *risalita* – kyšulys], *rotōnda* [it. *rotonda* < lot. *rotunda* – apskrita]; prancūzų: *art nouveau* [pranc. naujas menas], *asamblīžās* [pranc. *assemblage* – rinkinys], *ažūras* [pranc. *ajouré* – permatomas], *bareljēfas* [pranc. *bas-relief* – žemas iškilumas], *beletāžas* [pranc. *bel* – gražus + *étage* – aukštas],

bulvāras [pranc. *boulevard*], *eskizas* [pranc. *esquisse*], *etiūdas* [pranc. *étude* – mokslas, studijos, tyrinėjimas], *fin de siècle* [pranc. šimtmečio pabaiga], *frizas* [pranc. *frise*], *horeljèfas* [pranc. *haut* – aukštas + *relief* – iškilumas], *rozètè* [pranc. *rosette* – rožytė], *stilizācija* [pranc. *stylisation* < *style* – stilius]. Daugelis terminų yra perėję per keletą kalbų, pvz., prancūzų, italų, – kai kurie jų yra kilę iš lotynų kalbos: *medālis* [pranc. *médaille*, it. *medaglia* < lot. *metallum* – metalas], *mòdelis* [pranc. *modèle*, it. *modello* < lot. *modus* – matas], *natiurmòrtas* [pranc. *nature morte*, it. *natura morta* – negyva gamta], *nerviūrā* [pranc. *nerovre* < lot. *nervus* – gysla, sausgyslė], *pināklis* [pranc. *pinacle* < lot. *pinnaculum* – kraigas], *portrètas* [pranc. *portrait* < lot. *protraho* – ištraukiu, iškeliu aikštèn, išryškinu]; prancūzų, italų, vokiečių, anglų terminai, kilę iš lotynų kalbos žodžių: *òrderis* [vok. *Order*, angl. *order*, pranc. *ordre* < lot. *ordo* – tvarka, eilė], *plakātas* [vok. *Plakat* < lot. *placatum* – pažymėjimas, liudijimas], *portālas* [vok. *Portal*, it. *portale* < lot. *porta* – vartai], *romānika* [pranc. *romanesque*, it. *romanico*, vok. *Romanik* < lot. *romanum* – romėnų], *secèsija* [vok. *Sezession* < lot. *secessio* – atsiskyrimas].

Menotyros terminai iš senųjų – graikų ir lotynų kalbų, sudaro tarptautinių žodžių pagrindą daugelyje kalbų. teigiama, kad „senųjų tarptautinių žodžių plitimo procesas – klasikinį išsilavinimą gavusio elito kalbos įtaka – daug kuo primena naująją skolinimosi iš anglų kalbos tradiciją, ėmusią ryškėti po Antrojo pasaulinio karo“²⁴. Tuo tarpu klasikinių kalbų pagrindu atsiradę naujieji anglų kalbos skoliniai kelia vertinimo sunkumų, jais abejojama. Nubrėžti ribą, kurie iš skolinių priimtini, kurie – ne, yra sudėtinga. Tokius terminus normina ir kodifikuoja Lietuvos kalbos komisija ir kalbos priežiūros tarnybos. Vieningai sutariama tik dėl vienos nuostatos – nevartotinais laikomi atsitiktiniai, netikėti žodžiai, egzotizmai. Dažniausiai ieškoma svetimžodžio pakaito (žodis, sąmoningai parinktas ar sukurtas svetimžodžiui pakeisti) ar svetimžodžio atitiktens (esančio vartosenoje savos kalbos žodžio). Gero pakaito ypatybe iš esmės kalbininkų laikomas darybos taisyklingumas, sklandumas, adekvatumas (tikslumas)²⁵.

Ypač daug šiuolaikinių tarptautinių terminų su priesaga *-izm*, pvz., *manierizmas*, *divizionizmas*, *minimalizmas*, *modernizmas*, *natūralizmas* *paldianizmas*, *retrospektyvizmas*, *sarmatizmas*, *simbolizmas*, *sinchronizmas*, *synetizmas*, *siurrealizmas*; su priešdėliu *neo-*, pvz., *neobaròkas*, *neogòtika*, *neoklasicizmas*, *neohumanizmas*, *neoekspresionizmas*, *neohumanizmas*, *neopre-sionizmas*. Dažniausiai tokie terminai yra atėję iš kitų kalbų, būna padaryti iš

²⁴ Vaicekauskienė, Loreta. Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: Kalbos politika ir vartoseną, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007, p. 135.

²⁵ Vaicekauskienė, Loreta. Min veik., p. 139.

lotynų ar graikų kilmės žodžių, todėl laikomi tarptautiniais. Lietuvių kalboje jie gramatinami pridėdant lietuviškas galūnes.

Kai kurie terminai yra hibridai, kurių vienas dėmuo yra tarptautinis žodis, o kitas – lietuviškas, pvz., *lokalióji spalvà* (lot. *localis* – vietinis), *primityvíoji dailė*, *pseudostíliai*, *sakrálinė dailė*, *spaĩvinė perspektyvà*, *spalvų spėktras*, *spaudžiamóji tèchnika*, *spindulinė gòtika*, *spaudòs fòrma*, *spalvų triadà*. Suintensyvėjęs anglų kalbos įtakai, lietuvių kalboje išplito terminų vertiniai, pvz., *minimalùsis mėnas* [angl. *Minimal Art*], *naujásis realizmas* (angl. *New Realism*), *naujásis objektyvumas* (angl. *New Objectivity*, pranc. *nouvelle objectivité*), *òptinis mėnas*, *opártas* (angl. *Op(tical) Art*), *orgáninė architektūrà* (angl. *Organic Architecture*), *potapýbinė abstrákcija* (angl. *Postpainterly Abstraction*), *restaurácijos stílius* (angl. *Restoration Style*), *serijinis mėnas* (angl. *Serial Art*), *specifinės viėtos kūrinẏs* (angl. *site-specific art work*), *spalvòs laũko tapýba* (angl. *Color-Field Painting*).

Klausimai

1. Kaip skirstomi terminai pagal asimiliavimosi laipsnį?
2. Kurie terminai laikomi tarptautiniais?
3. Kas yra hibridinis terminas?

Barbarizmai

Daugeliui į lietuvių kalbą atėjusių skolinių nereikia kurti naujų pakaitų. Jie dažniausiai stumia iš lietuvių kalbos savuosius ir įprastus bei prigijusius tarptautinius žodžius. Taigi lietuvių kalbą užplūdo daugybė barbarizmų. Žodžių skolinimasis yra natūralus ir neišvengiamas procesas, bet jis turi būti reguliuojamas. Paprastai skolinių klausimas kiekvienoje kalboje sprendžiamas tikslingumo, pastovumo (arba tradiciškumo), sistematiškumo (arba taisyklingumo) kriterijais²⁶. Menotyros tiriamieji darbai paprastai yra redaguojami, terminai tvarkomi redaktorių, bet šnekamoji kalba pilna įvairiausių nevertotinių skolinių. Menotyryninkų kalbą sudaro ne tik savo srities terminija, bet ir visuminis kalbos žodynas. Vieni iš žodžių vartojami kaip bendrinės kalbos žodžiai, kiti – kaip tam tikros srities terminai. Nevertotinus žodžius kalbininkai nuolat teikia visuomenei. Vienas iš tokių darbų, kuriame žodynėlio pavidalu teikiama nevertotina leksika, yra Vidos Rudaitienės ir Vytauto Vitkausko *Vakarų kalbų naujieji skoliniai* knygos dalis. Metodinėje priemonėje pateikiami į menotyros kalbos lauką patenkantys nereikalingi svetimi žo-

²⁶ Rudaitienė, Vida, Vitkauskas, Vytautas. Vakarų kalbų naujieji skoliniai, Vilnius: Enciklopedija, 1998, p. 14.

džiai, greta pateikiant knygos autorių teikiamus lietuvių kalbos ar seniau prigijusius kitų kalbų žodžius.

Klausimai

1. Kas yra barbarizmai?
2. Kodėl negalima vartoti barbarizmų?

Skolinių žodynėlis

abderitas, -ė [angl. *obdurate*] – ntk.; **užsispýrėlis**, -ė, **atskalūnas**, -ė, **kietasprañdis**, -ė, **kietaširdis**, -ė.

adorãcija, *adorãvimas* [angl. *adoration*, pranc. *adoration* < lot. *adoratio*], geriau – **gãrbinimas**, **diėvinimas**.

adorãtorius, -ė [angl. *adorator*, pranc. *adrateur* < lot. *adorator*], geriau – **gãrbintojas**, -a, **diėvintojas**, -a.

adorúoti [angl. *adore*, pranc. *adorer* < lot. *adorare*], geriau – **gãrbinti**, **diėvinti**.

akceptãvimas, *akceptúoti* [angl. *accept*, pranc. *accepter* < lot. *accipere*], geriau – **pritarimas**, **sutikimas**, **pritãrti**, **sutikti**.

aksesuãras [pranc. *accecoire*], geriau – **priėdas**.

antreprėneris [pranc. *entrepreneur*], geriau – **savininkas**, **organizãtorius**, **vadõvas**.

antreprėnerýstė, ntk.; – **vadovãvimas**, **vadýba**.

audioaparátúra [lot. *audio* + lot. *apparatus*] – ntk.; **gãrso aparatūrã**.

audioklìpas [*audio*+ angl. *clip*], geriau – **gãrsinis klìpas**; kur tinka – **reklãminis filmùkas**.

audiovizualinis, -ė [audio + lot. *visualis*] – ntk.; **gãrsinis regimãsis**, pvz., *audiovizualinės* (= **garsinės regimosios**) visuomenės informavimo priemonės.

autsãideris [angl. *outsider*], nauja, perkeltine reikšme „asmuo, nesikišantis į reikalus, esantis nuošalyje“, vartotina **pašalinis asmuõ**, **pašalaĩtis**, -ė, **pašaliĩtis**, -ė, **prašalaĩtis**, -ė, **prašaliĩtis**, -ė, **atstumtãsis**, -õji, **nesuinteresúotas asmuõ**.

awardas [angl. *award*] – ntk.; **apdovanõjimas**, **prizas**.

bankètė [pranc. *banquette*] – ntk.; turi būti **minkštãsuolis**.

bestseleris [angl. *best-seller*] – ntk.; **paklausiausias**, -ia.

blues [ngl. *blues*] – ntk.; **bliùzas**.

body (šnek. k. *bodis*) [angl.] – ntk.; **glaustinùkè, glaustìnìs**.

body art, body art'as [angl.] – ntk.; **kūno mėnas**.

bontonas [pranc. *bon ton*] – ntk.; **gėras tonas, gėros maniėros**.

bordelis [vok. *Bordell*] – ntk.; **viešieji namaĩ, viėšnamìs**.

bosas [angl. *boss*] – ntk. Lietuvos realijoms pavadinti; **vadovas, šiminiñkas, pĩrmininkas; vadėiva**.

breĩkeris [angl. *breaker*] – turi ir lietuviškų pakaitalų: **pramuštgaĩvis, nutrũkt-gaĩvis, padáuža**.

briñingas, bryñingas [angl. *briefing*], geriau - **trumpà spaudøs konfereñcija**.

bukeris [angl. *booker*] – ntk.; **manekėnių (ar pan.) ėagentas, angažũotojas**.

buklėtas [angl. *booklet*] – vartojama reikšme „vieno didelio lapo sulankstomas leidinys, lankstinys“; geriau - **lankstinũkas**.

butteris [angl. *butter*] – ntk.; **taĩnas**.

carte blanche [angl., pranc.] – ntk.; **veiksmũ láisvė**.

cool (šnek. k. – *kũl*) [angl.] – ntk.; **puikũs, -i, šaunũs, -i, ramũs, -i, šaltak-raũjiškias, -a; prk. r. šáltas, -a; puikũ, šaunũ**.

cool džiazas [angl. *cool jazz*] – ntk.; **ramũsis džiazas**.

country [angl.] – ntk.; **káimiškoji mùzika**.

cover, coveris, cover'is [angl.] – ntk.; **vėrsija**.

crazy comedy [angl.] – ntk.; **bepřĩtiškoji komėdija**.

daidžestas [angl. *digest*] – ntk.; **(periòdikos) apžvalgà; sántrauka**.

dance [angl.] – ntk.; **šõkis**.

dance club [angl.] – ntk.; **šõkių mùzikos klũbas**.

dance party [angl.] – ntk.; **šōkių mùzikos vākaras.**

dancingas [angl.] – ntk.; **šōkiai, šokimas.**

dedlains [angl. *deadline*] – ntk.; plintantis reikšme „galutinis terminas – laikas arba data, kai turi būti atlikta kokia nors užduotis arba pabaigtas darbas“; gali būti pakaitalai: **baigtiēs, baigtinis teřminas; baigtis; užbaigtis, užbaiga** ir kt.

egzilas [angl. *exile*] – ntk.; **išeivis, -ė, emigrāntas, -ė.**

egzilė, egzilis [iš *exile*] – ntk.; **iševijà, emigrācija.**

egzilinis, -ė [iš *egzilė, egzilis*] – ntk.; **iševijōs, išėvių, emigrācinis, -ė.**

egzōdas [gr. *exodos*] – dažnai vartojama reikšme „iševiai, jų bendruomenė“; geriau – **iševijà**, pvz., egzodo literatūra – geriau – **iševijōs literatūrà.** *ekskliuzyvinis, -ė* [angl. *exclusive*, pranc. *exclusif, -ve* < lot.] – ntk.; **išskirtinis, -ė, ypatingas, -a.**

endas [angl. *end*] – ntk.; **(filmo) pabaigà.**

eskapistinis, -ė [angl. *escape*] – **netikrōviškas, -a, išgalvōtas.**

eskapizmas [angl. *escapism* < *escape*] – vartojamas reikšme „lit. kritikos tendencija – sąmoningas aktualių visuomenės problemų vengimas, atitrūkiams nuo gyvenimo tikrovės“; kitais atvejais geriau vartoti **netikroviškūmas, prasmānymas, prāmanas, netiesà.**

establishment'as [angl.] – ntk.; **privilegijūoti slūoksniai, valdžià, aukštuōmenė.**

eurotopas [*euro* < *Europa* + angl. *top*] – ntk.; **Eurōpos geriausiųjų ...**

euroturnė [*euro*+ pranc. *tournée*] – ntk.; vartotina **gastrōlēs, išvyka po Eurōpà.**

fāilas [angl. *file*], geriau - **rinkmenà, sauginys.**

fālšas [vok. *falsch*] – ntk.; **apgāulė, mėlas, klastōtė, netikrūmas, veidmanūmas.**

fanas [angl. *fan*] – ntk.; **sirgālius, aistruōlis, gerbėjas.**

feelings [angl. *feeling*] – ntk.; 1. **jaūsmas, emòcija**; 2. **jautrūmas**; 3. **įspūdis**; 4. **póžiūris**.

fentezé [angl. *fantazy*] – ntk.; **fantāstika**; **fantāstinis, -ė**.

fèrmeris -ė [angl. *farmer*] – Lietuvos sąlygomis turi būti **ūkininkas, -ė**.

fiesta [angl. *fiesta* < isp. *fiesta* < lot. *festum* (dgs. vard. *fiesta*)] – ntk.; **šveñtė, džiuėgavimas, pramogà, pasiliñksminimas**.

filīsteris [vok. *Philister*] – dažniausiai vartojamas reikšme „patenkintas savi-
mi, smulkmeniškias, savanaudiškų interesų ir siauro akiračio žmogus“; geriau
- **miesčiònis, -ė**.

finizažas [angl. *finish*] – ntk.; plintantis reikšme „oficiali parodos pabaiga“;
(oficialūs) **parodòs uždārymas, pabaigà**.

fleras [vok. *Flor*] – ntk.; nepagrįstai vartojama vietoj teiktinų **paslaptis; pa-
slaptinga, (paslaptingumo) skraistė**.

folk; folkas [angl. *folk*] – ntk.; **liāudies, tautòsakos, folkloro, folklorinis, -ė**.

free [angl.] – ntk.; **laisvāsis, -òji**.

frenetiškias, -a [pranc. *frénétique* < gr.] – ntk.; **beprotiškias, -a, pašėlėš, -usi**.

gala [pranc. *gala*]; vartojamas junginyje: **gala koncèrtas**; – ntk. plintantis
reikšme „koncertas, reiškiantis ypatingà iškilmingumą“; **iškilmingias,
šveñtinis koncèrtas**.

gegas [angl. *gag*] – ntk.; teatre: (**āktorias**) **iñtarpas, improvizācija; triūkas,
sāmojis**.

gėjus [angl. *gay*] – dažnai vartojamas reikšme „kas praktikuoja homoseksua-
lizmà“; geriau įprastas **homoseksualistas**.

grāndas [angl. *grand*, isp. *grande* < lot. *grandis*], galima pakeisti ir lietuvių k.
žodžiais: **įzymybė, garsenybė, prizininkas**.

grimeris, -ė – ntk.; **grimúotojas, -a**.

gurmānas [pranc. *gourmand*] – ntk.; žodynų reikšme „skanių, rinktinių valgių mėgėjas, žinovas“. Siūlomi ir lietuviški pakaitalai: **smagūris, -ė, smaguriautojas, -a, smalžius, -ė**; kartais - **valgių žinovas, -ė**. Šio žodžio reikšmė be reikalo plečiama, vartojamos perkeltinės reikšmės ir stumiami iš vartosenos įprasti žodžiai **mėgėjas, -a, žinovas, -ė**.

happy end, happy end'as [angl.] – ntk.; **laiminga pabaigà**, plg. *hepiendas*.

hepiendas [angl. *happy end*] – ntk.; **laiminga pabaigà**.

hitas [angl. *hit*] – vartojama reikšmėmis: 1. populiaru pramoginė daina ar melodija, vykęs, pasisekęs muzikos kūrinys; galimi pakaitalai: **populiaru, mėgstama dainà, melòdija, populiàrus, mėgstamas albùmas, fìlmas**. 2. madin-ga, labai perkama prekė; galimi pakaitalai: **madingas, -a, populiàrus, -i, mėgstamas, -à, drabùžis, mašinà** ir kt.

hitparàdas, hitų paràdas [angl. *hit+parade* < pranc. *parade*] – vartojama muziko-je; geriau - **populiariu, mėgstamų dainų, albùmų ir konkùrsas, apžiurà, pasiròdymas**.

holokaustas [angl. *holocaust* < lot. *holocaustum* < gr. *holokauston*] – ntk.; vartoti-ni įprasti žodžiai **màsinės žudynės, naikinimas**, arba seniai prigijęs - **genocìdas**.

hororas [angl. *horror*] – ntk.; **siaūbo fìlmas; siaūbas**.

idolas [angl. *idol*, vok. *Ídol*, pranc. *idole* < gr. *eidòlon*] – ntk.; plintantis reikšme „koks nors garbinamas dalykas“; **stàbas, dievãitis**.

image'as, imidžas [angl.] – ntk.; 1. **įvaizdis**; 2. prk r. - **vařdas, véidas, išvaizda**.

isteblišmeitas [angl. *establishment* < *establish*] – vartojama reikšme „visuome-nės valdančios ir privileijuotos grupės, valdžios ir valdymo sistema, kurios padedamos tos grupės įgyvendina savo viešpatavimà“; geriau - **aukštúomenė, valdžià, valdantieji slúoksniai, privilejiuotieji slúoksniai**.

klipas [angl. *clip*] – dažnai vartojamas reikšme „trumpas, filmuotas, dažnai turintis siužetą kūrinėlis“; gali būti reklamos, dainos klipas (pastarasis dar vadinamas videoklipu); galimi ir pakaitalai, ten, kur jie tinka: **reklãminis filmùkas, reklãminis siužetas, reklãminė páuzė**.

klipmeikeris [angl. *clip+maker*] – ntk.; **klīpu**, (reklāminių) filmūku, (reklāminių) siužetų, reklāminių ištarpų, reklāminių páuzių, ir kt. kūrėjas, -a.

klipmeikingas [angl. *clip+making*] – ntk.; **klīpu**, (reklāminių) filmūku, (reklāminių) siužetų, reklāminių ištarpų, reklāminių páuzių, ir kt. kūrimas.

klipsas [angl. *clips*] – ntk.; **aūssagas**, **aūssagė**, **aūskabė**.

klošaras [vok. *Klatsche*] – ntk.; **liežūvininkas**, -ė, **pliauškālius**, -ė, **plepys**, -ė, **paskalų nešiótojas**, -a.

koliāžas [pranc. *collage*] – dažnai vartojama reikšmėmis: 1. tapybos ir grafikos technika [...]. 2. ta technika sukurtas kūrinys. Nevartitina nauja perkeltine reikšme kitose srityse, vietoj žodžių **lipdinys**, **līpdymas**, **prilīpdymas**, **sulīpdymas**.

komfortabilūs, -i [angl. *comfortable*] – dažnai geriau – **ištaikingas**, -a, **patogūs**, -i, **gėras**, -à.

kotėdžas [angl. *cottage*] – dažnai vartojamas reikšme „individualus ištaikingas vienabutis gyvenamasis namas su žemės sklypu“; geriau - **ištaikingas nāmas**. Nevartotina naujomis reikšmėmis: 1. **ištaikingas daugiabūtis nāmas**. 2. **bendrābutis**.

kreacija [angl. *creation*, pranc. *création* < lot.] – ntk.; **kūrýba**, **inscenizācija**. leiblas, leiblis, leibelis [ngl. *label*] – ntk.; 1. etikètė; 2. emblemà; 3. fīrmos ženklas.

legioniėrius [angl. *legionary*, pranc. *légionnaire* < lot. *legionarius*] – ntk. „svetimos šalies menininkas“; turėtų būti **svetimšālis**, -ė, **svetimšālis**, -ė, **mėnininkas**, -ė.

love story [angl.] – ntk.; **mėilės istòrija**.

mailartas [angl. *mail art*] – ntk.; **pāšto mėnas**.

mainstrymas [angl. *mainstream*] – ntk.; **pagrindinė srovė**.

marginalas [angl. *marginal*, pranc. *marginal* < lot. *marginalis*], **marginālės**, **marginālijos**: 1. pastabos (knygos) paraštėse; 2. poligrafijoje – knygos paraštėse įdėtos antraštėlės. Dabar šis žodis įgijo naują formą ir naujų reikšmių: 1. atskirtas, atitrūkęs nuo visuomenės, esantis šalia visuomenės, praradęs sociali-

nį statusą, neturintis įtakos, nereikalingas žmogus; **atstumtasis, -oji, nepritāpēlis, -ė**, prk. r. **mėrdėjantis žmogūs**. 2. ne toks svarbus, epizodinis, nepagrindinis; **šalutinis, nereikšmingas dalỹkas**.

marginalinis, -ė [iš *marginalas*] – ntk.; **šalutinis**.

marginalizavimas [iš *marginalizuoti*] – ntk., žr. *marginalizuotas, -a*.

marginalizuotas, -a [iš *marginalas*] – ntk.; **nepritāpęs, atstumtasis**.

mass media, media [angl. < lot.] – ntk.; dažnai vartojama reikšme „modernios globalinės komunikacijos technikos įgalinta ir masinės vartotojų visuomenės poreikiams pritaikyta žinių, pramogų ir kitų kultūros vertybių perdavimo, populiarinimo ir kūrybos forma“; palaikytinas naujas ir dažnas vartosenoje pakaitas **žiniāsklaida**; gali būti senesnis - **visuomenės informāvimo priemonės**, siūlomas - **žiniāplėtra**.

menedžeris, -ė [angl. *manager*] – ntk.; **vadỹbininkas, -ė, vadōvas, -ė, dirėktorius, -ė**.

menedžmentas [angl. *managment*] – ntk.; **vaĩdymas, vadỹba**.

moderātorius [angl. *moderator* < lot. *moderator*] – nevartotina vietoj (**pōsėdžio, konferėncijos, diskūsijos**) **pĩrmininkas, -ė, vadōvas, -ė, diskūsijos, laidōs vadōvas, -ė**.

multimedia [angl. < lot.] – dažnai vartojama reikšme „įvairių terpių – garsų, grafikos, animacijos, fotografuotų bei filmuotų vaizdų – junginys“; **dau-gialỹpė tėrpė**; gali būti ir trumpesnis terminas **muĩtiterpė**.

narācija [angl. *narration*, pranc. *narration* < lot. *narratio*] – vartojama reikšme „epinių kūrinių pagrindas – pasakojimas, pasakojimo būdas“; geriau - **ėpas, pāsakojimas**.

naratyvūs, -ĩ [angl. *narrativ*, pranc. *narratif, -ve* > lot.] – vartojama meno kritikoje; geriau – tiktų **pāsakojamasis, -oji, ėpinis, -ė**.

new age, new age'as [angl.] – ntk.; **naũjojo āmžiaus mūzika**.

njuveinas [angl. *new wave*] – ntk.; **naujōji srovė**.

nostálgija [angl. *nostalgia*, pranc. *nostalgie* < gr. *nostos+algos*] – teiktina tik reikšme „liguistas tėvynės ilgesys“. Nevartotina suaktyvėjusia reikšme „ilgesingas idealizuotos praeities prisiminimas, apgailėstavimas“ arba „apskritai ko nors ilgėjimosi eikšme“; galima sakyti – **didelis, nenumalšinamas ilgesys**.

nostálgiskas, -a [iš *nostalgija*] – vartotina **ilgesingas, -a; ilgesingai, liguistai**.

obscenija [angl. *obscenity*, pranc. *obscénité* < lot.] – ntk.; **nepadorumas, nešvankybė, nešvankumas, begėdiškumas, cinizmas**.

obsceninis, -ė [angl. *obscene*, pranc. *obscène* < lot. *obscenus*] – ntk.; **nešvankūs, -i, nepadorūs, -i, begėdiškas, -a, ciniškas, -a**.

obsesija [angl. *obsession*, pranc. *obsession* < lot.] – ntk.; men. gali būti vartojama **mānija, įkyrūmas, įkyrì mintis**.

pasāžas [pranc. *passage*] – vartojama reikšmėmis: 1. dengta galerija, jungianti du namus, dvi gatves; 2. muz. aukštyn ar žemyn vienas po kito greitai einančių garsų eilė. Taisytinios tokios reikšmės; 1. atskira vieta knygos, straipsnio, kalbos tekste; vartotini įprastesni žodžiai: **ištrauka, dalis, fragmeñtas**. 2. prk. r. netikėtas įvykis, netikėtas reikalo posūkis; geriau – **netikėtumas**. 3. yra visai nauja reikšmė – **prekybos centras**.

pastišas [pranc. *pastiche*] – 1. kelių autorių muzikos kūrinys; 2. kompiliacinė opera. Dabar šis žodis vartojamas reikšmėmis: 1. **sekimas, mėgdžiojimas** (stiliaus, manieros ar pan.); kūrinys, kuris parašytas ar sukurtas pasinaudojant kitų autorių darbais ir neturi originalios idėjos, gali būti vadinamas **kompi-liācija**. 2. **fantāzija, fantazāvimas**. Kalbant apie meno žanrą kartais tinka vartoti ir **paròdija**.

pòpsas [angl. *pop*] – dažnai vartojama reikšmėmis muz. 1. populiarī, šiuolaikinė pramoginė įvairių stilių muzika, muzikos kūrinys; geriau – **popmūzika, populiaríoji mūzika**. Kartais *pòpsas* vartojamas menk. reikšme „menko meninio lygio, neprofesionali muzika, kūryba ir pan“; geriau – **neprofesionali**, prk. r. **pigì, prastà, prastuòliška popmūzika, kūryba**.

pòpsinis, -ė, pòpsiškas, -a [iš *pòpsas*] – dažnai vartojamas, bet kur tinka – geriau sakyti **neprofesionalūs, -i**; prk. r. **pigūs, -i, prāstas, -à, prastuòliškas, -a mūzika, mėnas, kūryba**.

posteris [angl. *poster*] – ntk.; **afišà, plakātas**.

preskonferencija [angl. *press conference* < pranc.] – ntk.; **spaudės konferencija**.

prezentacija [pranc. *présentation* < lot. *praesentatio*] – geriau nevertoti vietoj lietuviškų žodžių **pristatymas, pateikimas, parodà**; kartais - **supažindinimas, pasiūlymas**. Šis žodis stumia iš vartosenos lietuviškus žodžius: **póbūvis, pasiūksminimas, pramogà**. Vietoj knygos prezentacija galima pasakyti **knūgos sutiktūvès**.

prezentacinis, -é [iš *prezentacija*] – dažnai geriau tinka vartoti **parodomàsis, -óji, bandomasis, -óji, pateikiamàsis, -óji**.

prezentuoti [pranc. *présenter* < lot.] ntk.; **pristatýti, pateikti, (pa)ródyti, supažindinti**.

produkuóti [angl. *produce* < lot. *producere*] – žodynuose pateikiama šio žodžio reikšmė *gaminti*. Dabar nepagrįstai linkstama vartoti vietoj lietuviškų žodžių **kùrti, sukùrti**.

remiksas [angl. *remix* < lot. *re* + angl. *mix*] – ntk.; **naūjas, atnaūjintas kūrinyš, variàntas, kúrinio vèrsija**.

renovàcija [angl. *renovation*, pranc. *rénovation* < lot. *renovatio*] – labai paplitęs statybų terminas, dažnai stumiantis iš vartosenos lietuviškà **atnaūjinimas**.

renovuóti [angl. *renovate*, pranc. *rénoveler* < lot.] – geriau **atnaūjinti**.

respektúoti [angl. *respect*, pranc. *respecter* < lot. *respectare*] – geriau **geřbti, vértinti, atsižveľgti**.

rimeikas [angl. *remake*] – ntk.; **(kúrinio, fìlmo, dainòs) naūjas (atnaūjintas) variàntas, vèrsija, perdirbinýš, pakartójimas**.

read movies [angl.] – ntk.; vartojama kaip kino žanras; **keliònès (kìno) fìlmas**; vartosenoje pastebétas pakaitalas **kèlio (kìno) fìlmas**.

sensualus, -i [angl. *sensual*] – ntk.; **jautrùs, -i**.

serialomanas, -é [pranc. *sérial* + ...*manas* < gr. *mania*] – ntk.; **dìdelis, -é, aistrìngas, -a seriàlų mėgėjas**.

sex-appeal [iš angl. *sex-appeal*] – ntk.; **fìzinis patrauklùmas, kúno pótraukis**.

sinefilas [angl. *cinema* + gr. *phileō*] – ntk.; **kino mėgėjas**.

sinematika [angl. *cinematics*] – ntk.; **kinematografija, kinotekà**.

soul [angl.] ntk.; – **dvasingas, -a, dvasingumas; dvasingoji mùzika**.

sponsorianti [iš *sponsorius*] – ntk. vartojamam reikšmėmis **reñti, mecenuoti**.

sponsorius, -ė [angl. *sponsor*] – ntk.; vartojamas reikšmėmis: 1. **rėmėjas, -a**; 2. **mecenātas, -ė**.

sponsorystė, sponsoriavimas [iš *sponsorianti*] – ntk.; vartojama reikšmėmis: 1. **paramà, rėmimas**; 2. **mecenāvimas**.

spruxas [angl. *spruce*] – ntk.; **puošnùs, -ì, elegantiškas, -a, gražiaĩ apsiरेngęs, -usi**.

starletė [angl. *starlet*] – ntk. plintantis reikšme „jauna talentinga aktorė, būsimoji žvaigždė“; **būsimoji žvaigždė**.

šansas [pranc. *chance*] – dažnai vartojamas, nors teiktinesni lietuviški žodžiai: **galimybė, tikimybė, progà**.

šėfas [pranc. *chef*] dažnai geriau vartoti lietuviškus žodžius **viršininkas, -ė, vadovas, -ė**.

šėidas [angl. *shade*] – ntk.; **ātspalvis, niuānsas**.

šlāgeris [vok. *Schlāger*] – dažnai vartojama reikšme „madinga estradinė daina“. Nevartotina naujai įgyta reikšme kino filmą apibūdinti; **populiarùs, madingas fīlmas**.

šou [angl. *show*] – ntk.; kai reiškiamas neutralus požiūris į renginį: **pramoginis renginys, pramogà, pasirodymas, pristātymas, pateikimas, pramoginė laidà**. 2. kai reiškiamas dalykiškas informacinis požiūris: **parodà, šveitė, vākaras, vaidinimas, spektaklis; konkursas; pramoginiai šōkiai**; 3. netradicinis renginys, kuris netelpa į žanro rėmus, paprastai siejamas su triukšmingu renginiu, kur žiūrovai yra ir linksmybių dalyviai, galima vadinti: **šėlsmas, šėliōnė, šiupinys, šurmulyš, žaidinys, žaismas**. 4. vietoj junginio *šou bisnis* vartotina **pramogų veřslas**.

šoumenas [angl. *showman*] – ntk.; (**pramoginių**) **renginių, renginių vedėjas, vadovas, organizatoriai**.

štrichas [vok. *Strich*] – ntk.; 1. **brūkšnys, brūkšnėlis**; 2. prk. r. **bruožas**.

top [angl.]; dažnai vartojamas darinys topmodelis reikšme „geriausias, aukščiausios kategorijos madų demonstruotojas“; geriau vartoti **geriausiasis, -oji manekėnas, -ė, aukščiausiosios klėsės manekėnas, -ė**.

tòpas [angl. *top*] – žodynai teikia reikšmę „laivo steibo, stengės viršūnė“; dabar vartojama: 1. muz. tinka vartoti **geriausias, -oji, populiariausias, -oji, geriausiųjų, populiariausiųjų (dainų, muzikos grupių ir kt.) sąrašas; aukščiausios vietos**; prk. r. **muzikos viršūnė**. 2. kartais prk. r. **viršūnė**.

tòpinis, -ė [iš *topas*] – 1. muz., plg. **tòpas**; 2. **svarbiausias, -ia, ypatingas, -a, šauniais, -oji**.

totālinis, -ė [pranc. *total* < lot. *totalis*] – dažnai vartojama reikšme „visa apimantis, visuotinis“, bet vartotina kur tinka **visuotinis, -ė, visiškas, -a**.

totalūs, -i [iš *total*], žr. *totālinis*.

travestija [angl. *travesty*, pranc. *travesti* < it. *travestire*] – ntk.; **iškraipymas, iškreipimas, paròdija**.

travestuoti [angl. *travesty*, pranc. *travestir* < it. *travestire*] – ntk.; **iškraipyti, iškreipti, parodijoti**.

tūras [angl. *tour*] – dažnai vartojama reikšme „konkurso, varžybų, rinkimų etapas“. Nevartotinas šis žodis vietoj **išvyka, keliònė, gastròlės**.

undergroundas [angl. *underground*] – dažnai vartojama reikšmėmis: 1. nepripažintas meno žanras, stilius, kuriam būdinga laisvumas, tradicinių [...] principų vengimas; muz. ppr. pojūčių, išpūdžių išraiška muzikos forma; vartosenoje esama pakaitalų, kuriuos geriau ir vartoti: **avangardinis, -ė, eksperimentinis, -ė, nepripažintas, -à, neįteisintas, -a, kinas, mėnas, muzika**; 2. vartojami pakaitalai, kurie geriau ir tinka: **pògrindis, pògrindinis, -ė, nelegalūs, -i, slāptas, -à; slaptumas**.

videoaparaturà [lot. *video* + lot. *apparatus*] – geriau **vaizdo aparaturà**.

videoartas, videoart'as [lot. *video* + angl. *art*] – geriau **videomėnas**.

videoartininkas, -ė [iš *videoartas*] – vartojama reikšme men. „videomeno atlikėjas, -a“, geriau vartotina **videomėnininkas**.

videobiografija [iš *video* + gr. *bios* + gr. *graphō*] – geriau **biogrāfinis vaizdas, filmuota biografija**.

videodokumeñtas [iš *video* + lot. *document*] – geriau **dokumeñtinis vaizdas**.

videokāmera [angl. *video camera* < *video* + lot. *camera*] – geriau **filmāvimo kāmera**.

videokasetė [*video* + pranc. *cassette*] – ntk.; **vaizdājuostė, vaizdo kasėtė**.

videoklīpas [*video* + angl. *clip*] – vartojama reikšme „trumpas, sumontuotas iš kelių siužetų vaizdas, kūrinys, t. y. turintis siužetą kūrinėlis, kurio pagrindą dažnai sudaro reklama ir daina“; galimi, kur tinka, ir vartosenoje pastebėti pakaitai **videosiužėtas, vaizdo siužėtas, vaizdo reklamà, galėtų būti pakaitai dainovaizdis, muzikovaizdis**.

videokonfereñcija [angl. *videoconference* < *video* + lot. *conferentia* < *confeco*] – geriau **televizijos konfereñcija**.

videoperātorius, -ė [*video* + lot. *operator*] – vartojama reikšme „specialistas, filmuojantis kino ar televizijos kadrus“; geriau **vaizdo operātorius**.

videoreklamà [*video* + pranc. *réclame* < lot. *reclamo*] – vartojama reikšme „žinių skleidimas vaizdu, norint išgarsinti, patraukti, sudominti“; geriau **vaizdo, televizijos reklamà**.

videotėchnika [*video* + gr. *technikos*] – geriau **vaizdo tėchnika**.

videotriptychas [angl. *video* + gr. *triptychos*] – vartojama reikšme „vaizdas iš trijų dalių arba trijų kompozicijų, susijusių tema, idėja, siužetu“; geriau **vaizdo triptychas**.

virāžas [pranc. *virage* < *virer*] – perkeltinėmis reikšmėmis vartotina pakaitai **pūsūkis, pasisūkimas**, pvz., Elementarios koncepcijos trūkumą stengiamasi kompensuoti tariamai neklusnios kameros *virāžais* (= **pūsūkiaais**) sustabarėjusiame kadre. Jauno menininko gyvenimas pilnas *virāžų* (= **pūsūkių**).

žiuri [pranc. *jury*] – dažnai vartojama vietoj teiktinesnio pakaito **vėrtinimo komisija**.

žokėjas, žokėjus [angl. *jockey*] – žodynuose nurodomos tokios žodžio reikšmės: 1. raitelis, ypač lenktynių; 2. tarnas, kuris raitas lydi jojantį šeimininką; dar žodynuose nurodomos tokios reikšmės: cirko artistas; profesionalus žirgų lenktynių lenktynininkas. Dabar *žokėjas, žokėjus*, reikšme „televizijos, radijo laidų, diskotekų ir kitų renginių vedėjas“ vadintini **rėdijo, televizijos laidų, diskotėkų, šėkių (mūzikos) vakarų ir kt. vedėjas, -a**.

Santrumpos

angl. angļu

dgs. daugiskaita

gr. graikų

isp. ispanų

it. italų

lit. literatūros, literatūrinis

lot. lotynų

men. menas, meno

muz. muzika, muzikos

n. neutrum

ntk. neteiktina

pranc. prancūzų

prk. r. perkeltinė reikšmė

ppr. paprastai

rus. rusų

šnek. šnekamoji kalba

teatr. teatras

vard. vardininkas

vok. vokiečių

Literatūros sąrašas ir rekomenduojama literatūra

Aiškinamasis tekstilės terminų žodynas: su vokiečių, anglų, prancūzų ir rusų kalbų atitikmenimis / R. Čiukas, J. Katunskis, A. Kaulakienė ir kt. Kaunas: Technologija, 2001.

Cyril M. Haris. *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas anglų-lietuvių kalbomis* / Moksl. red. habil. dr. Algė Jankevičienė. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.

Compact Oxford English Dictionary of Current English: Third Edition / Edited by Catherine Soanes and Sara Hawker, New York: Oxford University Press, 2005.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas <http://www.dlkz.lt>

Dailės žodynas / redaktorių kolegija dr. J. Mulevičiūtė, dr. G. Jankevičiūtė, dr. Lijana Šatavičiūtė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.

Gaivenis, Kazimieras. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.

Hoffman R. R. Metaphor in science. In: *Cognition and figurative language*. Hillsdale, 1980.

Jakaitienė, Evalda. *Leksinė semantika*, Vilnius: Mokslas, 1988.

Kalbos patarimai 1: Gramatinės formos ir jų vartojimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.

Kalbos patarimai 4: Leksika: Skolinių vartojimas (svetimybės, tarptautiniai žodžiai) / Autorė ir sudarytoja Danguolė Mikulėnienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.

Karaliūnas, Simas. *Kalba ir visuomenė: Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1997.

Krikščioniškosios ikonografijos žodynas / Sudarytoja Ramonienė, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 1997.

Lakoff, George, Johnson, Mark. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.

Lietuvių kalbos žodynas <http://www.lkz.lt>

Oxford Compact Thesaurus: Third edition / Edited by Maurice Waite with Lucy Hollingworth and Duncan Marshall; „Effective English“ by Sheila Ferguson, New York: Oxford University Press, 2005.

Palauskienė, Aldona. *Lietuvių kalbos kultūra*, Kaunas : Technologija, 2000.

Piesarskas, Bronius. *Anglų-lietuvių kalbų žodynas. English- Lithuanian Dictionary*. Vilnius: Alma littera, 2000.

Ramanauskienė, Egidija. *Subkultūra: Fenomenas ir modernumas*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004.

Rudaitienė, Vida, Vitkauskas, Vytautas. *Vakarų kalbų naujieji skoliniai*, Vilnius: Enciklopedija, 1998.

Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba / Sudarytoja Jurgita Girčienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2004.

Vaicekauskienė, Loreta. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: Kalbos politika ir vartoseną*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007.

NIJOLĖ TALUNTYTĖ

MENOTYROS TERMINIJA

Kilmė ir vartosena

Mokymo ir metodinė priemonė pagrindinių studijų studentams

Užsakymo Nr. 69. 2009 05 15.

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto leidykla
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)